

MÉSZÁROS ÁDÁM

BÜNTETŐJOGI ALAPISMERETEK

- egyetemi jegyzet az SZTE BMI hallgatói számára -

TARTALOM

ELŐSZÓ

I. rész JOG - BÜNTETŐJOG - BÜNTETŐJOG-TUDOMÁNY

1. A jog fogalma, a jogforrási hierarchia
2. A büntetőjog fogalma, feladata és célja
3. A büntetőjog alapelvei
4. A büntető törvény hatálya

II. rész A BŰNCSELEKMÉNY TANA - BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGTAN

1. A bűncselekmény fogalma
 - 1.1. A cselekmény büntetendősége (a büntetendő cselekmény)
 - 1.1.1. *A tényállásszerűség és diszpozíciószerűség*
 - 1.1.2. *A (büntető)jogellenesség*
 - 1.2. Az elkövető bűnössége
2. A büntetőjogi felelősséget kizáró okok
 - 2.1. A cselekmény büntetendőségét (a büntetendő cselekmény megvalósulását) kizáró okok
 - 2.1.1. *A tényállásszerűség hiánya*
 - 2.1.2. *A jogellenességet kizáró okok*
 - 2.2. A bűncselekmény fogalmát kizáró szubjektív okok
 - 2.2.1. *Az egyes bűnösséget kizáró okok*
 - 2.3. A büntethetőség másodlagos akadályai
3. A bűncselekmény megvalósulásának szakaszai (stádiumai)
4. A bűncselekmény elkövetői
 - 4.1. A tettesek
 - 4.2. A részesek
 - 4.3. A többes bűnelkövetés esetei
5. A bűncselekmények egysége, illetve halmazata

III. rész A BÜNTETŐJOGI JOGKÖVETKEZMÉNYEK TANA

1. A büntetés fogalma, célja, nemei
 - 1.1. A főbüntetések
 - 1.2. A mellékbüntetések
2. Az intézkedések fogalma, célja, fajtái

IV. rész A VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGA ÉS KORLÁTAI

1. A véleménynyilvánítás szabadsága
2. A véleménynyilvánítás szabadságának korlátai
 - 2.1. A rágalmazás
 - 2.2. A becsületsértés
 - 2.3. A valóság bizonyítása

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

ELŐSZÓ

Az alábbi egyetemi jegyzet a Szegedi Tudományegyetem Budapesti Média Intézetének hallgatói számára készült. Ebben a büntetőjog tudományának azokat az alapvető kategóriáit, intézményeit és fogalmait gyűjtöttem össze, illetve foglaltam rendszerbe, amelyek ismerete elengedhetetlen a legtágabb értelemben felfogott újságírói vagy közszereplői munka során. A tananyag könnyebb megértése és elsajátítása érdekében több esetben tettem kitérőt a szűken felfogott büntetőjog határain kívülre, így például a jog fogalma, a jogforrási hierarchia, az érvényesség - hatályosság elhatárolása, avagy a véleménynyilvánítás szabadságának problémái kapcsán. Szintén a könnyebb elsajátítást könnyítendő igyekeztem számos példával illusztrálni a száraznak tűnő fogalmakat.

A jegyzet - felépítését tekintve - négy nagyobb részből áll. Az első három rész a büntetőjog általános részének alapjait tekinti át, s ennek során előbb a joggal, annak felépítésével, illetve a büntetőjog-tudomány alapvetéseivel ismerkedünk meg, azt követően a büntetőjogi felelősségtan alapjaival, majd a büntetőjogi jogkövetkezmények tanával. A negyedik rész a véleménynyilvánítás szabadságával, illetve annak büntetőjogi korlátaival foglalkozik.

Köszönettel tartozom Károlyi Juditnak (SZTE ÁJK Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék) és Szajbély Katalinnak (SZTE ÁJK Alkotmányjogi Tanszék) a kéziratra tett hasznos észrevételeiért, tanácsaiért és segítő közreműködéséért.

Szeged, 2005. december 9.

Mészáros Ádám

I. rész

JOG - BÜNTETŐJOG - BÜNTETŐJOG-TUDOMÁNY

1. A jog fogalma, a jogforrási hierarchia

A társadalom szerkezetében a jog mint egy társadalmi alrendszer, ún. professzionális intézményrendszer ragadható meg, s mint ilyen, saját logikával, rendszerrel, illetve fogalmi apparátussal rendelkezik. A *jog* legáltalánosabb meghatározása szerint *olyan jogi normák (magatartási szabályok) összessége, amelyek betartását az állam kényszerrel juttathatja érvényre*. Önmagában azonban nem homogén, alapvetően két nagy jogterületre, ezeken belül pedig több jogágra bomlik. A *jogterületekkel* kapcsolatos legalapvetőbb megkülönböztetés Ulpianus-tól származik, aki a jogot közjogra (*ius publicum*) és magánjogra (*ius privatum*) osztotta. E két jogterületen belül is több *jogágat* lehet megkülönböztetni. A magánjogon terrénján belül helyezkedik el például a polgári jog, a családjog, illetve a nemzetközi magánjog. A közjogi jogágak közül az alkotmányjog, a büntetőjog és a nemzetközi közjog emelendő ki.

A jogi normákat *jogszabályok* határozzák meg, amelyek egymással hierarchikus viszonyban állnak. Ez azt jelenti, hogy alacsonyabb szintű jogszabály (jogforrás) nem lehet ellentétes a magasabb szintűvel. A jogforrási hierarchia csúcsán a Magyar Köztársaság Alkotmánya (1949. évi XX. törvény) áll. Ezt követik a Magyar Köztársaság Országgyűlésének törvényei. A törvények alatt helyezkednek el a rendeletek, sorrendben: a kormány rendeletei, a miniszterelnök és kormány tagjainak rendeletei, végül a helyi önkormányzati rendeletek. E jogforrási hierarchiába 2004-ben bekapcsolódott a Magyar Nemzeti Bank elnökének rendelete, amely törvénnyel nem lehet ellentétes. Végül kiemелendő, hogy 1989 előtt a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) jogosult volt ún. törvényerejű rendelet (tvr.) kibocsátására. 1989-ben a NET megszűnt, így törvényerejű rendeleteket ma már nem lehet hozni, azonban a hatályban lévő törvényerejű rendeletek a törvénnyel azonos szintű jogforrásként funkcionálnak.

Végül kiemелendő, hogy a bűncselekményeket, a büntetéseket és a büntetés-végrehajtást törvényben kell megállapítani.

2. A büntetőjog fogalma, feladata és célja

A *büntetőjog* a közjogi jogterületeken belül helyezkedik el. Legáltalánosabb meghatározása szerint *azoknak a jogi normáknak az összessége, amelyek meghatározzák, hogy mely cselekmények minősülnek bűncselekménynek, illetve az alkalmazható szankciókat (büntető anyagi jog), a büntetőjogi felelősségre-vonás eljárási rendjét (büntető eljárási jog), és az alkalmazható szankciók végrehajtási rendjét (büntetés-végrehajtási jog)*.

A *büntető anyagi jog* szabályait a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény (Btk.) tartalmazza. E törvény két fő részből: Általános és Különös részből áll. Az *Általános rész* rendelkezései határozzák meg a törvény hatályát, a büntetőjogi felelősség alapvető kategóriáit, a felelősségre-vonás feltételeit, akadályait, a bűncselekmény, illetve büntetendő cselekmény elkövetőivel szemben kiszabható szankciókat (büntetéseket és intézkedéseket), és a törvény szempontjából kiemelkedő jelentőségű értelmező rendelkezéseket. A törvény *Különös része* alapvetően azokat a cselekményeket határozza meg, amelyek bűncselekménynek minősülnek.

(Kiemelendő végül, hogy a két részen belül a törvény fejezetekre és címekre, azokon belül pedig paragrafusokra [§], bekezdésekre [()], ezeken belül végül fordulatokra oszlik)

A *büntető eljárás jog* szabályait a Büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (Be) tartalmazza. E törvény alapvetően azt határozza meg, hogy milyen szervek és milyen eljárás keretében bírálják el a Btk.-ban meghatározott bűncselekményeket.

A büntetőeljárás alapvetően nyomozással kezdődik. A *nyomozó hatóságok* (rendőrség, Vám- és Pénzügyőrség, Határőrség) a nyomozást önállóan, vagy az ügyész rendelkezése alapján végzik. A nyomozó hatóság feladata felderíteni a bűncselekményt, az elkövető személyét, illetve a bizonyítási eszközök felkutatása és biztosítása. A *vádhatóságot* az ügyészség jelenti. Az ügyész, amennyiben a nyomozás során beszerzett bizonyítékok kétséget kizáróan alátámasztják a terhelt bűnösségét, vádat emel és képviseli a vádat. Bizonyos bűncselekmények esetén - így például a könnyű testi sértés, illetőleg a jegyzet utolsó fejezetében tárgyalt rágalmazás és becsületsértés esetén - a vádat - magánvádlóként - a sértett képviseli. Végül bizonyos esetekben, ha a vád képviseletét az ügyész látná el, azonban például a nyomozást megszüntette, vagy a vádat elejtette, a sértett pótmagánvádlóként léphet fel. *Bírósági eljárásra* kizárólag vád alapján kerülhet sor: a bíróság csak annak a személynek a büntetőjogi felelősségéről dönthet, aki ellen vádat emeltek, és csak olyan cselekmény miatt, amelyet a vád tartalmaz.

A *büntető eljárás jog* alapelvei közül az *ártatlanság vélelme* (senki sem tekinthető bűnösnek mindaddig, amíg a bűnösségét a bíróság jogerős határozatában nem állapította meg), ezzel összefüggésben az *in dubio pro reo* elve (a kétséget kizáróan nem bizonyított tény nem értékelhető a terhelt terhére), illetve a *bizonyítási teher szabálya* (a vád bizonyítása a vádlót terheli), végül a *nyilvánosság* és az *anyanyelv használatának* elve emelendő ki.

A *büntetés végrehajtásának* alapvető szabályait, a bűncselekmény miatt kiszabott büntetések és intézkedések végrehajtási rendjét meghatározó normákat a büntetések és intézkedések végrehajtásáról szóló 1979. évi 11. tvr. (Bv. tvr.) tartalmazza.

A büntetőjog fentebb ismertetett területeivel kapcsolatban két dolgot kell megjegyezni. Egyrészt a továbbiakban a büntetőjogot szűk értelemben vizsgáljuk, azaz csupán a büntető anyagi jog alapvető szabályait, intézményeit vesszük vizsgálat alá. Másrészt a bűncselekménnyel, a bűnözéssel nemcsak a fentebb említett három tudományág foglalkozik (ezek az ún. normatív bűnügyi tudományok), hanem az ún. *empirikus bűnügyi tudományok* is. Ezek közé tartozik a bűnözéssel mint társadalmi jelenséggel, a devianciával, a bűnözővé válással, az áldozattá válással (viktimológia), a bűnözéssel kapcsolatos prognózisok felállításával foglalkozó *kriminológia*, a bűncselekmények felderítésével, annak technikai, módszertani kérdéseivel foglalkozó *kriminalisztika*, az elkövető pszichés állapotát, zavarait vizsgáló *igazságügyi elmekórtan*, végül a bűncselekmény elkövetésével érintett személy életével, testi épségével, egészségével foglalkozó, illetve a bűncselekménnyel érintett személy halála körülményeinek megállapításához szükséges kérdéseket vizsgáló *igazságügyi orvostan*.

A büntetőjog, akár általánosan, akár szűkebb értelemben fogjuk is fel, nem minden feladat és cél nélküli. Alapvető *feladata*, hogy kiteljesítse és biztosítsa az emberek számára a legteljesebb szabadságot. Mivel az ember természeténél fogva társas lény, és csak a társadalom által létezhet, ezért a (büntető)jognak feladata egyben a társadalom védelme is. A büntetőjog *céljának* meghatározását megelőzően előbb a büntetőjogi felelősség legtágabban vett alapját kell meghatározni. A büntetőjogi felelősség alapvető filozófiai alapja az ember szabad akaratának feltételezése. Eszerint az ember az általános erkölcsi törvény által kijelölt helyes vagy azzal szembeni helytelen cselekvés között szabadon választhat. Amennyiben a helytelen

magatartást választja, ez számára felróható. Ezért a büntetőjog egyik célja a *megtorlás*. A megtorlásként kiszabott büntetés azonban nem sértheti az emberi méltóságot, másrészt arányban kell állnia mind az elkövetett cselekmény súlyával, mind az elkövető bűnösségével. Mint láttuk, a büntetőjog feladata a társadalom védelme is az azt zavaró magatartásokkal szemben. Ezzel áll összefüggésben a büntetőjog mások célja: az elrettentés, vagy *megelőzés*, annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el.

3. A büntetőjog alapelvei

Alapelveknek általánosan azokat az elvi tételeket nevezzük, amelyek vagy a jog egészét (jogelv), vagy annak egy területét (speciális alapelv) hatják át. Egy-egy jogterület nemcsak a saját alapelveinek, hanem a jog egészére ható elveknek is alá van vetve. A büntetőjoggal kapcsolatban az *alapvető jogelvek* a jogállamiság és a humanitás elve. A *jogállamiság* elve egyrészt a jogbiztonságot jelenti, amely a mindenki számára hozzáférhető, világos, állam alkotta jogszabályokat követeli meg, másrészt az igazságosságot. A *humanitás* elvének megfelelően nem lehet eltekinteni attól a tényről, hogy a bűncselekmény elkövetője is ember, a vele szemben alkalmazott szankció nem sértheti az emberi méltóságot.

A speciálisan a büntetőjogra vonatkozó alapelvek a következők:

1. a törvényesség elve
2. a(z) egyéni) tett-felelősség elve
3. a(z) egyéni) bűnösségen alapuló felelősség elve
4. a büntetőjog ultima ratio jellege
5. az arányosság elve
6. a kétszeres értékelés tilalma
7. az in dubio mitius elve

1. *A törvényesség elve* valójában két alapelv egybekapcsolódását jelenti. A *nullum crimen sine lege* elve azt jelenti, hogy senki sem vonható büntetőjogi felelősségre, csak olyan cselekmény miatt, amit az elkövetése előtt törvény bűncselekményként szabályozott. A *nulla poena sine lege* elve pedig azt jelenti, hogy az elkövetővel szemben csak olyan hátrányos jogkövetkezmény alkalmazható, amelyet a cselekmény elkövetésekor törvény kilátásba helyezett. Mindkét elv feltételezi és megköveteli az írott büntető törvény létét, ezzel tilalmazza az elkövető hátrányára szolgáló szokásjogot. Mint később látni fogjuk, az elkövető előnyét szolgáló szokásjogi intézményekre e tilalom nem vonatkozik.

2. *A tett-felelősség elve* értelmében a büntetőjogi felelősségre-vonás alapja az elkövetett cselekmény (tett). Az egyéni tett-felelősség azt követeli meg, hogy minden elkövető a saját cselekményéért tartozzon felelőséggel. Az elkövető személye (például visszaeső volta) ennek megfelelően alapvetően a büntetéskiszabás során jöhet tekintetbe. Megjegyezendő azonban, hogy külön szabályok vonatkoznak a katonákra és a fiatakorúakra. Ez utóbbiak vonatkozásában maga a törvény határoz meg enyhébb szankciókat.

3. *A bűnösségen alapuló felelőssége elve* (nullum crime sine culpa) a bűncselekmény elkövetése miatti büntetőjogi felelősséghez az elkövető bűnösségét követeli meg. Az egyéni bűnösségen alapuló felelősség elve értelmében a bűncselekmény elkövetésében közreműködők közül minden elkövető a saját bűnössége szerint büntetendő, tekintet nélkül a többi elkövető

bűnösségére. A büntetőjogban az egyéni bűnösségen alapuló felelősséggel összhangban nem érvényesülhet sem mögöttes, sem kollektív felelősség.

Kiemelendő azonban, hogy egészen a XX. század közepéig (az 1961. évi V. törvény hatályba lépéséig) a bűnösségen alapuló felelősség elve nem érvényesült a büntetőjog minden területén, így akkor is lehetőség volt az elkövető felelősségre-vonására halált okozó testi sértés miatt, ha a testi sértés okozásán túl a halálos eredményre az elkövetőnek még a gondatlansága (bűnössége) sem terjedt ki. Megjegyezendő, hogy a jogi személyek büntetőjogi felelősségre vonásának egyik akadályát éppen ez az elv képezi. Végül az érdemel említést, hogy a bűnösség csak a bűncselekmény miatti büntetés kapcsán követelmény. Adott esetben a büntetőjogi szempontból bűnösséggel nem rendelkező (például elmebeteg) elkövetővel szemben büntetőjogi intézkedés alkalmazható.

4. *A büntetőjog ultima ratio jellege* azt jelenti, hogy a büntetőjog a társadalmi és egyéni érdekek védelmében csupán a legutolsó eszköz lehet. Ennek megfelelően egy társadalmi jelenség kezelését, ha lehet, jogon kívüli eszközökkel kell megoldani. Amennyiben erre nincs lehetőség, akkor a jogon belül, de lehetőség szerint a büntetőjogon kívüli eszközökkel (adott esetben polgári jogi kártérítéssel, vagy a közigazgatási jog körébe tartozó szabálysértési jog eszközeivel). A büntetőjog igénybevitelére csak a szükséges esetben és arányban kerülhet sor. Ez vezet át a következő alapelvhez.

5. *Az arányosság elve* értelmében egy cselekmény büntetendővé nyilvánítására csak a szükséges esetben kerülhet sor, és e tekintetben arányban kell állnia az elérni kívánt célnak az ezzel okozott alapjogsérelem nagyságával. Így például a magántitok vagy levéltitok megsértését nem lehet arányosan szabadságelvonó büntetéssel büntetni. Ezen túl az arányosság elve megköveteli, hogy a különböző súlyú bűncselekményekhez különböző súlyú (arányos) jogkövetkezmények kapcsolódjanak.

6. *A kétszeres értékelés tilalma* (ne bis in idem) elve általános értelemben azt jelenti, hogy az elkövetőt ugyanazon cselekmény miatt nem érheti kétszer büntetőjogi hátrány. Ez az elv vonatkozik arra is, hogy a törvényben (a jogalkotó által) értékelt minősítő vagy privilegizáló körülményt a bíróság nem értékelheti egyben súlyosító vagy enyhítő körülményként. Így például a törvény az emberölés minősítő körülményeként értékeli és súlyosabb büntetéssel rendeli büntetni az aljas indokból történő elkövetést. A bíró azon túl, hogy a törvény által meghatározott súlyosabb büntetést veszi alapul, nem értékelheti súlyosító körülményként az elkövető azon motívumát, hogy a bűncselekményt aljas indokból követte el. (Lásd erről bővebben az 1.1.1.2. pont alatt.)

7. *Az in dubio mitius elve* a pontos törvényi meghatározottság elvének sérelme esetén nyújt eligazítást azzal, hogy jogszabályi bizonytalanság esetén (azaz ha egy eset megítélésére több jogszabályi rendelkezés is vonatkozik) az elkövetőre kedvezőbb értelmezés követelményét, illetve az elkövetőre hátrányosabb értelmezés tilalmát fogalmazza meg.

4. A büntető törvény hatálya

A büntető törvény hatályának ismertetését megelőzően előbb az érvényesség és hatályosság jelentésére és viszonyára kell röviden kitérni. Az érvényesség alapvetően a jogszabály megalkotására vonatkozik, a hatályosság pedig - némi kivételtől eltekintve - alapvetően a jogszabály alkalmazhatóságára. A jogszabály *érvényességének kellékei* egyrészt a jogalkotói hatáskör (például törvényt csak az Országgyűlés hozhat), másrészt a jogforrási hierarchia betartása (alacsonyabb szintű jogforrás nem lehet ellentétes a magasabb szintűvel), harmadrészt a

jogalkotási folyamat eljárási szabályainak a betartása, végül a kihirdetés (a jogszabályt a Magyar Köztársaság hivatalos lapjában: a Magyar Közlönyben kell kihirdetni, kivételt az önkormányzat rendelet képez, ezt az önkormányzat hivatalos lapjában, vagy a helyben szokásos módon kell kihirdetni).

A *jogszabály hatályossága* főszabály szerint az érvényes jogszabály tényleges alkalmazhatóságát jelenti. Ez alól létezik néhány kivétel, így előfordulhat, hogy az egyébként érvényes és hatályos jogszabály nem alkalmazható [így például ha az Alkotmánybíróság a jogszabály alkotmányellenességét állapítja meg, de csak egy későbbi időponttól (pro futuro) helyezi hatályon kívül, azonban kimondja a folyamatban lévő konkrét ügyben való alkalmazhatatlanságát], de az is, hogy olyan jogszabályt kell alkalmazni, amely már nem hatályos (erre szolgálhat például a Btk. 2. §-a).

A jogszabályoknak időbeli, területi és személyi hatályuk van. Kiemelést igényel azonban, hogy az egyes jogszabályokban csak akkor kell a hatályra vonatkozó rendelkezést előírni, ha az az általánostól eltérően alakul.

Az *időbeli hatály* általában azt az időpontot, illetve időtartamot határozza meg, amikortól, illetve ameddig a jogszabály alkalmazható. A büntetőjogban az időbeli hatály speciális jelentést kap. A *Btk. időbeli hatálya* értelmében [Btk. 2. §] a bűncselekményt az elkövetése idején hatályban lévő törvény szerint kell elbírálni. Azonban ha a cselekmény elbírálásakor hatályban lévő új büntető törvény szerint a cselekmény már nem bűncselekmény, vagy enyhébben bírálendő el, akkor az új törvényt kell alkalmazni. Egyébként az új büntető törvénynek nincs visszaható ereje. Ennek jelentőségét szemléltetendő példaként a lopás hozható fel. A lopás az eltulajdonított dolog értéke szerint minősül szabálysértésnek vagy bűncselekménynek. 1999. március 1-jéig a lopás szabálysértése és bűncselekménye (vétsége) közötti értékhatár 5.000 Ft. volt, 1999. március 1. után ez 10.000 Ft.-ra emelkedett. Így az az elkövető, aki adott esetben 1998. szeptemberében eltulajdonított egy 7.000 Ft. értékű karórát, és cselekményét még 1999. március előtt elbírálták, bűncselekmény miatt felelt. Ha viszont a cselekményét 1999. március 1. után bírálták el, cselekménye szabálysértésnek minősült, tekintettel az időbeli hatály fentebb idézett szabályára (a cselekmény az elbíráláskor már nem bűncselekmény). Az ellenkező esetre példa az emberölés köréből említhető. Az emberölés tekintetében szintén 1999. március 1-től volt változás, a törvényhozó ekkor vezette be minősítő körülményként a 14. életévét be nem töltött személy ellen elkövetett emberölést. Eddig az időpontig a 14 éven aluli sérelmére elkövetett emberölés az emberölés alapesete szerint volt elbírálandó, és öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel volt büntetendő. 1999. március 1. után e cselekmény büntetési tétele minősített emberölésként tíz évtől tizenöt évig terjedő, vagy életfogytig tartó szabadságvesztés lett. Azonban a Btk. időbeli hatályára figyelemmel, ha az elkövető a 14 év alatti sértettet például 1998-ban ölte meg, és a cselekményét 1999. március 1. után bírálták el, annak ellenére az emberölés alapesete szerinti enyhébb büntetési tétel szerint felelt, hogy a cselekmény elbírálásakor a cselekményre már más (súlyosabb) szabály vonatkozott.

A *területi hatály* általánosan azt jelöli meg, hogy a jogszabály hol, mely területen alkalmazható. Főszabály szerint a magyar jogszabályokat a Magyar Köztársaság területén létrejött viszonyokra kell alkalmazni. A *Btk. területi hatálya* értelmében a magyar törvényt (Btk-t) kell alkalmazni a belföldön elkövetett bűncselekményre, valamint a Magyar Köztársaság határain kívül tartózkodó magyar hajón vagy magyar légi járművön elkövetett bűncselekményre is [Btk. 3.§ (1) bek. I. ford., illetve 3. § (2) bek.].

A *személyi hatály* azt határozza meg, hogy a jogszabályt mely személyekre kell alkalmazni. Főszabály szerint a magyar jogszabályokat a magyar állampolgárookra kell alkalmazni. A *Btk. személyi hatálya* értelmében a magyar törvényt kell alkalmazni a magyar állampolgár külföldön elkövetett olyan cselekményére, amely a magyar törvény szerint bűncselekmény [Btk. 3.§ (1) bek. II. ford.]. Ezen túlmenően lehetőség van a magyar törvény alkalmazására a nem magyar állampolgár által külföldön elkövetett cselekményére is a következő esetekben: a) ha a cselekmény a magyar törvény szerint bűncselekmény és az elkövetés helyének törvénye szerint is büntetendő (kettős inkrimináció elve); b) az állam elleni bűncselekmények esetén (állami önvédelem elve); c) az emberiség elleni és az olyan bűncselekmények esetén, amelyek üldözését nemzetközi szerződés írja elő (feltétlen büntetőhatalom elve) [Btk. 4.§ (1) bek. a) - c) pont]. Ez utóbbi esetek alapvetően kivételes jellegűek. Alkalmazásukra akkor kerülhet sor például, ha a külföldi elkövető a saját országában követ el olyan bűncselekményt, amely az ottani törvények szerint halálbüntetéssel büntetendő, majd Magyarországra szökik, és itt fogják el. Kiadatására a magyar törvény szerint ilyenkor nincs lehetőség, azonban el kell vele szemben járni, méghozzá - ha a cselekmény a magyar törvény szerint bűncselekmény - a magyar törvény rendelkezései szerint.

II. rész

A BŰNCSELEKMÉNY TANA - BÜNTETŐJOGI FELELŐSSÉGTAN

A büntetőjog egyik legfontosabb területe a büntetőjogi felelősség tana. *Felelősség* alatt általános értelemben valamely cselekmény következményeinek viszonzási kötelezettségét értjük. A *büntetőjogi felelősség* ennél szűkebb: a bűncselekményt elkövető személy azon kötelezettségét jelenti, amellyel vállalja az emiatti büntetőjogi következményeket. A büntetőjogi felelősségnek két oldala különböztethető meg. A büntetőjogi felelősség *filozófiai oldala* és egyben előfeltétele az elkövető szabad akaratának feltételezése: a bűncselekmény elkövetése csak akkor róható fel az elkövetőnek, ha szabad akaratánál fogva dönthetett a bűncselekmény elkövetése mellett vagy az ellen. A büntetőjogi felelősség *jogi oldala* a bűncselekmény (büntetendő cselekmény) elkövetése. A felelősség tehát nem a bűncselekmény eleme, hanem a bűncselekmény hatása és jogi következménye. A büntetőjogi felelősségnek, mint látni fogjuk, vannak pozitív és negatív feltételei. Alapvető pozitív feltétele a bűncselekmény (adott esetben a büntetendő cselekmény) elkövetése.

1. A bűncselekmény fogalma

A büntetőjognak - akár tudományos, akár gyakorlati szempontból közelítjük meg - a legalapvetőbb kategóriája a bűncselekmény fogalma. A bűncselekmény fogalmát meghatározza maga a Btk., eszerint *bűncselekmény* az a szándékosan - vagy ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti - gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli [Btk. 10. § (1) bek.].

A törvény által meghatározott bűncselekmény-fogalommal kapcsolatban azt kell kiemelni, hogy - mivel az a jogalkotó „terméke” - adott esetben változhat. Így másként (pusztán a nullum crimen sine lege elvének lefektetésével, ún. formálisan) határozta meg a bűncselekmény fogalmát az első írott magyar büntető törvénykönyv (a Csemegi-kódex-ként ismert 1878. évi V. törvénycikk), ettől lényegesen eltérő (több fogalmi elemet, köztük a társadalomra veszélyességet felsorakoztató, ún. materiális) a hatályos törvény fogalma. A Büntető törvénykönyv jelenleg folyó kodifikációs munkálatai során az az álláspont látszik győzedelmeskedni, amely ismét formálissá tenné a bűncselekmény törvényi fogalmát. Ebből következően a büntetőjog-tudomány feladata lesz az egyes fogalmi elemek kimunkálása.

Mindezek figyelembevételével egzaktabb elemzésre a bűncselekmény tudományos fogalma alkalmasabb, amely a törvény változásától függetlenül érvényes és alkalmazható maradhat. A bűncselekmény tudományos fogalmában alapvetően egy objektív (a cselekmény büntetendősége) és egy szubjektív (az elkövető bűnössége) elem különül el. Ennek megfelelően *bűncselekmény* alatt azt a *büntetendő cselekményt* értjük, amelynek az elkövetője *bűnös*.

1.1. A cselekmény büntetendősége (a büntetendő cselekmény)

A bűncselekmény fogalmának objektív eleme a cselekmény büntetendősége (a büntetendő cselekmény). A cselekmény büntetendősége két elem fennállása esetén állapítható meg: amennyiben egy büntetőjogi tényállás vagy diszpozíció alá illeszkedik (objektíve tényállás-szerű, illetve diszpozíciószerű), és amennyiben (büntető)jogellenes.

1.1.1. A tényállásszerűség és diszpozíciószerűség

A tényállásszerűség és diszpozíciószerűség vizsgálata kapcsán több dologra kell hangsúlyt helyezni, nevezetesen e két kategória viszonyára, jelentésére, szintjeire és elemeire.

1.1.1.1. Tényállás - diszpozíció

A tényállás és a diszpozíció közötti különbség megértéséhez a diszpozíció jelentéséből kell kiindulni. A jog, mint korábban láttuk, jogi normák összessége. A jogi norma azonban szerkezetileg maga is több elemből áll: ún. hipotézisből, diszpozícióból és jogkövetkezményből. A jogi norma e hármas szerkezete a büntetőjog területén sajátosan alakul: az első két elem tulajdonképpen egybeolvad, a jogkövetkezmény pedig szűkebb tartalmat kap, így *a büntetőjogi norma elemei* a diszpozíció és a szankció. A *diszpozíció* írja elő azt a magatartást vagy eredményt, amelynek tanúsítását vagy előidézését a jogalkotó nemkívánatosnak tartja. A *szankció* a diszpozíció megvalósulása esetén az ahhoz fűződő joghátrányt tartalmazza. Így például az emberölés büntette kapcsán a diszpozíciót az „aki mást megöl” jelenti, a szankciót pedig az hogy „öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő” [Btk. 166. § (1) bek.].

Mint arról korábban szó volt, a Büntető törvénykönyv két alapvető részből: Általános, illetve Különös részből áll. Az előbbi alapvetően a törvény hatályát, a büntetőjogi felelősség alapvető kategóriáit, a felelősségre-vonás feltételeit, akadályait, a bűncselekmény, illetve büntetendő cselekmény elkövetőivel szemben alkalmazható szankciókat (büntetéseket és intézkedéseket), végül a törvény szempontjából kiemelkedő jelentőségű értelmező rendelkezéseket tartalmazza. A Különös rész ún. *törvényi tényállások* megfogalmazásával azokat a befejezett tettesi cselekményeket határozza meg, amelyek bűncselekménynek minősülnek. A törvényi tényállás megvalósítóit tekintjük tehát tettesnek. A törvényi tényállás a befejezett tettesi cselekmény körülírása. Így például a Btk. 166. §-a büntetni rendeli azt, aki mást megöl. Ez egy törvényi tényállás (az emberölés büntettének törvényi tényállása), ennek megvalósítója pedig az emberölés büntettének tettese.

Azonban bűncselekményt adott esetben nemcsak az követ el, aki valamely törvényi tényállást valósít meg. Ellenkező esetben büntetlenül maradna az, aki nem önmaga valósítja meg az emberölést, hanem erre mást bír rá. Erre a személyre ugyanis nem illik az a különös részi tényállás, hogy „aki mást megöl”, így cselekménye nem tényállásszerű. Büntetőjogi felelősségének alapját az Általános rész rendelkezése (diszpozíciója) alapozza meg, amely szerint felbujtóként büntetendő az, aki a bűncselekmény elkövetésére mást szándékosan rábír [Btk. 21. § (1) bek.]. Tehát ha adott esetben valaki mást rábír arra, hogy a sértettet ölje meg, és ez be is következik, az emberölés tényleges végrehajtója a Btk. Különös részében foglalt törvényi tényállás megvalósítása miatt és tettesként felel, míg a rábíró az általános részben foglalt diszpozíció megvalósításáért, felbujtóként fog felelősséggel tartozni.

Mindebből látható, hogy a diszpozíció egy általánosabb és tágabb kategória a törvényi tényállásnál. A büntetőjogi norma szerkezetéből kiindulva minden különös részi törvényi tényállás egyben diszpozíció. Azonban nem minden diszpozíció tekinthető egyszersmind tényállásnak, a bűncselekményben a különös részi tényálláson kívüli közreműködés miatti felelősséget megalapozó rendelkezések (a felbujtás, a bűnsegély és az előkészület szabályai) az Általános rész előírásain alapuló diszpozíciók.

1.1.1.2. A törvényi tényállás szintjei

Az előzőekben azt állapítottuk meg, hogy a törvényi tényállás a Btk. Különös részében a befejezett tettesi cselekmény körülírása. Ilyen például az emberölés törvényi tényállása, amely szerint büntetendő az, aki mást megöl. A bűncselekményeket előíró tényállásokat nevezzük

alaptényállásnak (vagy alapesetnek). A jogalkotó azonban bizonyos bűncselekmények kapcsán meghatároz olyan különleges körülményeket, amelyeket vagy szigorúbban, vagy enyhébben rendel büntetni. Ezeket ún. minősített, vagy ún. privilegizált tényállásban teszi. Azt a *körülményt*, amelyet a jogalkotó másként rendel megítélni és büntetni, *minősítő vagy privilegizáló körülménynek*, azt a *tényállást* pedig, amiben ezt elrendeli, *minősített vagy privilegizált tényállásnak* nevezzük. Így például az emberölés alapesetéhez képest (aki mást megöl), a jogalkotó szigorúbb megítélésű körülménynek tekintette az aljas indokból történő elkövetést. Ennek megfelelően az emberölés kapcsán (amelynek büntetési tétele 5 évtől 15 évig terjed), egy külön rendelkezésben előírta, hogy a büntetés 10 évtől 15 évig terjedő, vagy életfogytig tartó szabadságvesztés, ha az emberölést aljas indokból követik el [Btk. 166.§ (2) bek. c) pont]. Az aljas indok tehát a minősítő körülmény, az ezt súlyosabban büntetni rendelő rendelkezés [Btk. 166.§ (2) bek. c) pont] pedig a minősített tényállás. Ugyanígy, a jogalkotó az emberölés alapesetéhez képest enyhébb megítélésűnek tartotta, és enyhébben rendelte büntetni azt, ha az emberölést méltányolható okból származó erős felindulásban követik el. A méltányolható okból származó erős felindultság az ún. privilegizáló körülmény, azt ezt előíró rendelkezés [Btk. 167. §] pedig az ún. privilegizált tényállás.

Rendkívül fontos azonban megkülönböztetni és élesen elválasztani a minősítő/privilegizáló, illetve a súlyosító/enyhítő körülményeket. A minősítő/privilegizáló körülményeket az előzőek figyelembevételével a *jogalkotó* határozza meg és rendeli szigorúbban vagy enyhébben büntetni a *törvény szövegében*. Ezek tehát egzakt módon meghatározottak a Büntető törvénykönyvben és a bűncselekmény minősülését határozzák meg. Fennforgásuk esetén a jogalkalmazó (tipikusan a bíró) nem az alapeset, hanem a minősített vagy privilegizált eset szerint állapítja meg a bűncselekményt. A súlyosító/enyhítő körülményeket ellenben a *jogalkalmazó* állapítja meg, ezeket a törvény nem tartalmazza. Ezek tehát nem érintik a bűncselekmény minősülését, csupán a bűncselekményhez rendelt büntetési tétel keretein belüli mozgást befolyásolják. Legszemléletesebb példaként az emberölés köréből a visszaesés értékelése hozható fel. A törvényhozó (jogalkotó) minősítő körülményként súlyosabban (10 évtől 15 évig terjedő, vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel) rendeli büntetni az emberölést, ha azt *különös visszaeső* követi el (különös visszaeső az a visszaeső, aki mindkét alkalommal ugyanolyan vagy hasonló jellegű bűncselekményt követ el.). Ha tehát az emberölést különös visszaeső követi el, az emberölés minősítése megváltozik: különös visszaesőként elkövetett emberölés büntette [Btk. 166. § (2) bek. h) pont] valósul meg, azaz a cselekményt nem az emberölés alaptényállása, hanem minősített tényállása keretében kell megítélni. Más a helyzet akkor, ha az emberölés elkövetője pusztán visszaeső, azaz nem különös visszaeső (a korábbi bűncselekménye az emberölés szempontjából nem minősül hasonlóknak, mert például korábban életveszélyt okozó testi sértés miatt ítélték el). Ebben az esetben nem a minősített tényállás valósul meg, a cselekményt az emberölés alapesetének [Btk. 166. § (1) bek.] keretei között kell megítélni, azonban a visszaesői minőség súlyosító körülményként értékelhető, azaz az emberölés alapesetéhez fűzött 5 évtől 15 évig terjedő büntetési tételen belül a felső határhoz közelebbi büntetés kiszabását eredményezheti.

1.1.1.3. Az általános törvényi tényállás és a diszpozíció elemei

A törvényi tényállásokkal kapcsolatban egyfajta absztrakció útján meghatározhatók olyan elemek, amelyek szinte minden törvényi tényállásban, illetve diszpozícióban szerepelnek. A tényállások kapcsán ezt nevezzük *általános törvényi tényállásnak*. A büntetendő cselekmények esetén a tényállásszerűség elemei a következők:

1. objektív tényállási elemek, ezeken belül:

- a. elkövetési magatartás
- b. elkövetési tárgy
- c. eredmény
- d. okozati összefüggés
- e. szituációs elemek

2. tettességhez szükséges ismérvek

Az objektív diszpozíciószerűség elemei ezzel szemben csupán:

- a. elkövetési magatartás
- b. eredmény
- c. okozati összefüggés

1/a. *Elkövetési magatartás*: az elkövetési magatartás minden büntetendő cselekmény szükségképpen eleme, amely alapvetően tevésben vagy mulasztásban nyilvánulhat meg. A tevéses változatra példa a lopás (aki idegen dolgot mástól azért *vesz el*, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa [Btk. 316. § (1) bek.]), a mulasztásos változatra pedig a segítségnyújtás elmulasztása (aki *nem nyújt* tőle elvárható *segítséget* sérült vagy olyan személynek, akinek az élete vagy testi épsége közvetlen veszélyben van [Btk. 172. § (1) bek.]). Ezen kívül vannak olyan bűncselekmények, amelyek megvalósíthatók mind tevéssel, mind mulasztással, illetve amelyek esetén a jogalkotó nem határozza meg pontosan az elkövetési magatartást, hanem azt az eredményre utalással teszi. Ez utóbbi tényállásokat nevezzük *nyitott törvényi tényállásnak*, s erre példa az emberölés (aki mást megöl), ahol az elkövetési magatartás a megölés, azaz a más személy halálának, mint eredménynek az előidézése.

1/b. *Elkövetési tárgy* alatt a tényállásban megjelölt azt a személyt vagy dolgot értjük, akire vagy amire az elkövetési magatartás irányul vagy behatást gyakorol. Ha az elkövetési tárgy személy, azt *passzív alannak* nevezzük. Így például az emberölés kapcsán (aki mást megöl), az elkövetési tárgy a „mást” lesz, és miután ez csak élő természetes személy lehet, passzív alannak nevezzük. Dolog az elkövetési tárgy például a lopás esetén (aki *idegen dolgot* mástól azért vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa). Végül fontos kiemelni, hogy a passzív alany annak ellenére nem azonos a sértetti kategóriával, hogy sokszor egybeesik. A sértetti kategóriát alapvetően a büntető eljárásjogban használjuk.

1/c. Az *eredmény* az elkövetési magatartással összefüggésben bekövetkező, a tényállásban megjelölt külvilági változás. Fontos kiemelni, hogy mást jelent a bűncselekmény eredménye, és mást annak következménye. Eredményként csak a *tényállásban* megjelölt következmény vehető figyelembe. Így például a csalás esetén a bűncselekménnyel okozott kár (csalást követ el, aki jogtalan haszonszerzés végett mást tévedésbe ejt vagy tévedésben tart és *ezzel kárt okoz* [Btk. 318. §. (1) bek.]). A bűncselekmény következménye, amennyiben az nem tényállási elem, eredményként nem vehető figyelembe. Így például az erőszakos közöszlés [Btk. 197. § (1) bek.] eredményt nem tartalmazó bűncselekmény (aki mást erőszakkal [...] közöszlésre kényszerít [...]). Ebben a bűncselekményben a kényszerítés és a közöszlés elkövetési magatartás, eredményt a tényállás nem tartalmaz. Ha adott esetben a bűncselekmény passzív alanya az erőszakos közöszlés miatti szégyenérzetében öngyilkosságot követ el, ez a bűncselekmény következményének tekinthető, de tényállástani értelemben nem az eredményének.

1/d. Az *okozati összefüggés* az elkövetési magatartás és az eredmény közötti kauzális kapcsolat.

1/e. A *szituációs elemek* viszonylag ritka tényállási elemek. A tényállások adott esetben tartalmazhatnak *időre* (például magánlaksértés esetén az *éjjeli* elkövetés [Btk. 176. § (2) bek. a) pont]), *helyre* (például a háborús fosztogatás büntette esetén az elkövetés helye a *hadművelleti vagy megszállt terület* [Btk. 159. § (1) bek.]), *módra* (például az emberölésnél ha *különös kegyetlenséggel* követik el [Btk. 166. § (2) bek. d) pont]), illetve *eszközre* (például lopásnál a *lopott vagy hamis kulcs* [Btk. 316. § (2) bek. g) pont]) utalást.

2. A *tettességhez szükséges ismérvek* tekintetében az emelendő ki, hogy a legtöbb esetben a bűncselekmény tettese bárki lehet (ezek az ún. közönséges bűncselekmények). Így például az emberölés tettese potenciálisan bárki lehet. Bizonyos esetben azonban a tettessé váláshoz a törvény bizonyos személyes kvalifikáltságot követel meg (különös bűncselekmények). Így például a vérfertőzés (aki egyenesági rokonával közösül vagy fajtalankodik [Btk. 203. § (1) bek.]) tettesei csak azok lehetnek, akik egymás egyenesági rokonai. A tettességhez szükséges ismérveknek a büntetendő cselekmény elemei közötti elhelyezését az indokolja, hogy több esetben, így a vérfertőzés esetén éppen a személyes kvalifikáltságra tekintettel lesz büntetendő a cselekmény. A közösülés illetve a fajtalankodás önmagában nem büntetendő, azzá akkor válik, ha azt egyenesági rokonok egymás vonatkozásában követik el.

1.1.2. A (büntető)jogellenesség

A törvényben meghatározott tényállás vagy diszpozíció megvalósítása önmagában nem jelenti azt, hogy a cselekmény szükségképpen büntetendő lenne. Ehhez az is szükséges, hogy a tényállásszerű vagy diszpozíciószerű cselekmény formális és materiális értelemben is jogellenesnek minősüljön. A cselekmény akkor jogellenes *formálisan*, ha büntetőjogi normába ütközik és egyben büntetőjogi szankcióval is fenyegetett, *materiálisan* pedig, ha jogi tárgyat sért vagy veszélyeztet, és nem állnak fenn jogellenességet kizáró okok.

1.2. Az elkövető bűnössége

Az elkövető bűnössége a bűncselekmény fogalmának szubjektív eleme. A bűncselekmény voltaképp e bűnösségi elemre tekintettel több a büntetendő cselekménynél. A *bűnösség* komplex fogalom, és az elkövetők (tettesek és részesek) tényállásszerű (diszpozíciószerű) és (büntető)jogellenes cselekménye miatti, anyagi jogi felelősségéhez szükséges szubjektív ismérveit foglalja magában. A bűncselekmény e szubjektív alapú eleme egyesíti tehát a bűnösségi és az elkövetővé váláshoz szükséges követelményeket.

A bűnösség kapcsán a legalapvetőbb kategória - egyben a *bűnösség* (lényegében a felróhatóság, v.ö. a büntetés céljánál írottakkal) *előfeltétele* - az *akarat*i képesség (*akaratlagosság*), amely az elkövető és cselekménye közötti szubjektív kapcsolatot jelenti.

A bűnösség elemei között megkülönböztethetők:

1. szükségképpen elemek:

- a. megfelelő életkor
- b. szándékosság/gondatlanság
- c. beszámítási képesség
- d. elvárhatóság;

2. illetve esetleges elemként a törvény által megkívánt motívum vagy célzat.

1/a. A büntetőjogi felelősséghez szükséges *megfelelő életkort* a 14. életév betöltése jelenti. A 14. életévét be nem töltött személyt tekinti a büntetőjog gyermekkorúnak. A 14. életévét betöltött, de a 18. életévét még be nem töltött személy a büntetőjog szempontjából *fiatalkorú*.

A gyermekkor - mint a későbbiekben látni fogjuk - bűnösséget kizáró okot képez, ennek megfelelően a gyermekkorú személy nem követhet el fogalmilag bűncselekményt. A fiatalkorú ezzel szemben fogalmilag bűncselekményt követhet el, azonban rá - a törvény különös rendelkezései folytán - eltérő - alapvetően enyhébb - szabályok vonatkoznak. Kiemelendő végül, hogy büntetőjogi felelősség kapcsán az életkor vonatkozásában az említett két kategória: a gyermekkor és a fiatalkor bír jelentőséggel. A polgári jogban ismert és használatos kiskorúság a büntetőjogi felelősség szempontjából nem adekvát fogalom!

2/b. A *szándékosság* és a *gondatlanság* a bűnösség központi kategóriái. A *szándékosságon* belül annak két esetét kell megkülönböztetni. *Egyenes szándék* alatt értjük azt, amikor az elkövető magatartásának következményét biztosra veszi és annak bekövetkezését kívánja. *Eshetőleges szándékról* akkor beszélünk, amikor az elkövető előre látja magatartásának következményeit (azaz azokat valószínűnek, de legalábbis reálisan lehetségesnek tartja), és belenyugszik azok bekövetkezésébe. A belenyugvást az jelenti, hogy nem áll fenn semmi olyan körülmény, amely alapot teremthetne az elkövetőben arra, hogy a következmény nem következik be. Így például azt elkövetőt, aki az öntudatlanságig leittasodott sértettet éjszaka, elhagyott helyen, -10 fokban hidegben előbb megerőszakolja, majd lemeztelenítve a helyszínen hagyja, aki reggelre kihűlés következtében meghal, az emberölés tekintetében eshetőleges szándék terheli, mivel nincs semmi olyan körülmény, amelyben bizakodhatna, hogy a sértett nem fagy meg.

A *gondatlanságnak* szintén két alakzata ismeretes. *Tudatos gondatlanságról* akkor beszélünk, ha az elkövető előre látja magatartásának lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában. A könnyelmű bizakodás akkor állapítható meg, ha az elkövetőnek van valamilyen reális alapja a következmény elmaradására vonatkozóan. Ez lehet akár saját ügyessége, képessége is. Ezzel szemben *hanyagságról* van szó, ha az elkövető magatartásának lehetséges következményeit azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körütekintést elmulasztja. Így például hanyagságból követte el az emberölést az a vádlott, aki a mérgező hatású permetezőszert barackpálinkás üvegben a nyári konyhában tárolta, amelyből az édesapja fogyasztott és halálos mérgezést szenvedett, mivel a vádlott tudta, hogy édesapjának gyenge a látása, illetve hogy az a szokása, hogy a lakásban rendszeresen szeszes ital után kutat.

A szándékossággal és gondatlansággal kapcsolatban az emelendő ki, hogy főszabály szerint a büntetendő cselekmények szándékos elkövetése képez bűncselekményt. A gondatlan bűnelkövetés csak kivételes jelleggel, és a törvény kifejezett rendelkezése folytán büntetendő.

1/c. A *beszámítási képesség* kettős képességet jelent: felismerési és akarati képességet. Ennek megfelelően beszámítási képességgel rendelkezik az, aki képes felismerni cselekménye társadalomra veszélyes következményeit, és képes ennek a felismerésének és akaratának megfelelő magatartás tanúsítására.

1/d. Az *elvárhatóság* a jogszerű magatartás elvárhatóságát, illetve a jogszerűtlen magatartástól való tartózkodás elvárhatóságát jelenti.

2. *Motívum* alatt azt a szükségletet, illetve vágyat értjük, amely az elkövetőt a büntetendő cselekmény elkövetésére készíti, sarkallja. Motívum például az emberölés kapcsán minősítő körülményként értékelt nyereségvágy.

Célzat alatt az elkövető cselekményének azt a feltételezett, illetve kívánt eredményét értjük, amelynek elérésére tevékenységével törekszik. Erre szolgál például a lopás esetén a jogtalan eltulajdonítási célzat (aki idegen dolgot mástól azért vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa).

2. A büntetőjogi felelősséget kizáró okok

A büntetőjogi felelősség előfeltétele az elkövető szabad akaratának feltételezése, pozitív feltétele pedig a büntetendő cselekmény megvalósítása volt. Büntetőjogi felelősséggel azonban csak az rendelkezik, akivel szemben nem állnak fenn büntetőjogi felelősséget kizáró okok. Ezen okok között meg lehet különböztetni egyrészt a bűncselekmény fogalmát érintő objektív és szubjektív okokat, másrészt az elkövető büntethetőségét érintő okokat. A büntetendő cselekmény megvalósítása nem jelenti automatikusan a bűncselekmény miatti felelősséget, és a bűncselekmény miatti anyagi jogi felelősségből sem következik automatikusan az elkövető büntethetősége. Lényeges különbség van tehát a büntetendő cselekmény, a bűncselekmény és a büntethetőség között.

A büntetőjogi felelősség megállapítása során az objektív oldalról haladunk a szubjektív elemek felé. Ennek megfelelően előbb azt vizsgáljuk, hogy a megvalósult cselekmény büntetendő-e, amennyiben igen, megvalósulnak-e az elkövető bűnösségéhez szükséges ismérvek (azaz a büntetendő cselekmény egyben fogalmilag bűncselekménynek minősül-e), végül, hogy nem állnak-e fenn az elkövetővel szemben másodlagos büntethetőségi akadályok.

2.1. A cselekmény büntetendőségét (a büntetendő cselekmény megvalósulását) kizáró okok

Ide alapvetően azok a körülmények tartoznak, amelyek fennállása esetén nem valósul meg büntetendő cselekmény, azaz a bűncselekmény fogalmának objektív eleme hiányzik. A cselekmény büntetendőségét kizáró okok:

- a) a tényállásszerűség hiánya, illetve
- b) a (büntető)jogellenességet kizáró okok.

2.1.1. A tényállásszerűség hiánya

A tényállásszerűség adott esetben akkor hiányozhat, ha hiányzik a tényállásban megjelölt elkövetési tárgy, nem állapítható meg az elkövetési magatartás és az eredmény közötti okozati összefüggés, vagy nem áll fenn a tettességhez szükséges személyes kvalifikáltság. Kiemelendő azonban, hogy az elkövetési magatartás részbeni megvalósítása, illetve az elkövetési magatartás kifejtése ellenére az eredmény elmaradása nem feltétlenül érinti a tényállásszerűség hiányát, ilyenkor a cselekmény kísérletként büntetendő.

Az elkövetési tárgy hiányára például szolgálhat, ha az elkövető a már halott haragosát erről nem tudva „öli meg”. Az emberölés elkövetési tárgya a más élő ember, így a holttest nem lehet elkövetési tárgya az emberölésnek.

Az okozati összefüggés hiánya kétségtelenül akkor állapítható meg, ha az okozati összefüggés megszakad, azaz az elkövető cselekménye azért nem hat ez eredményre (azért nem lesz oka annak), mert egy későbbi esemény az elkövető cselekményétől *függetlenül, új* okozati láncot indít el. Így például ha az elkövető a haragosának halálos mérget ad be, de még mielőtt a mérgez hatna, egy másik személy lelövi a sértettet.

2.1.2. A jogellenességet kizáró okok

Ennél bonyolultabb a rendszere a (büntető)jogellenességet kizáró okoknak. Az ezekkel kapcsolatos alapvető csoportosítás alapja, hogy jogszabályban szabályozottak-e, avagy sem.

I. A jogszabályban (törvényben) szabályozott jogellenességet kizáró okok a következők:

1. A Büntető törvénykönyvben szabályozottak:

- a) jogos védelem
- b) végszükség
- c) a Btk. Különös részében szabályozott egyes jogellenességet kizáró okok

2. A Büntető törvénykönyvön kívüli jogszabályokban szabályozott:

- a) a jogszabály engedélye

II. A törvényben nem szabályozott (ún. törvény feletti) jogellenességet kizáró okok a következők:

- a) sértett beleegyezése (engedélye)
- b) különböző jogok gyakorlása, kötelezettségek teljesítése
- c) jogellenességet kizáró kötelesség-összeütközés.

A törvény feletti jogellenességet kizáró okokkal kapcsolatban az emelendő ki, hogy mint korábban láttuk, a büntetőjog egyik legfontosabb alapelve a törvényesség elve, amely egyik aspektusában az írott büntető törvény követelményét, ezzel összefüggésben pedig az „íratlan (bírói vagy szokás)jog” tilalmát fogalmazza meg. Ez utóbbi tilalom azonban csupán az elkövető hátrányára vonatkozik, azaz akkor, ha ez az „íratlan jog” alapozná meg az elkövető felelősségét, illetve súlyosítaná azt. Éppen ezért nem sértik a törvényesség elvét a törvény feletti jogellenességet kizáró okok, lévén ezek az elkövető büntetőjogi felelősségét zárják ki (így lényegében az elkövető javát szolgálják).

2.1.2.1. Az egyes jogellenességet kizáró okok

1. *A jogos védelem.* A jogellenességet kizáró jogos védelem fogalmát a Btk. 29. §-ának

(1) bekezdése határozza meg, eszerint nem büntethető, akinek a cselekménye a saját, illetőleg a mások személye, javai vagy közérdek ellen intézett, illetőleg ezeket közvetlenül fenyegető jogtalan támadás elhárításához szükséges.

A jogos védelem alapvető jellemzője, hogy egy jogtalan támadás áll szemben egy jogos védekezéssel. A *jogtalan támadás* irányulhat a védekező saját személyére, javaira; más személyére, javaira; illetve a közérdekre (ennek megfelelően a jogintézmény neve jogos védelem, és *nem* jogos önvédelem!). A *támadás* alapvetően aktív magatartást jelent, azonban nem zárható ki annak mulasztásos megjelenése sem. Így például ha az elkövető póráz nélkül sétáltatja a kutyáját, majd a kutya gazdájának szembe jövő haragosára annak utasítása nélkül ráront, s a kutyát a gazdája nem hívja vissza. Ebben az esetben a megtámadott jogos védelmi helyzetbe kerül, a támadást pedig a kutya vissza nem hívása (mulasztás) alapozza meg. A támadás *jogtalansága* kapcsán azt kell kiemelni, hogy nem feltétlenül szükséges, hogy a támadás büntetőjog-ellenes legyen. Nem szükséges, hogy a jogtalan támadás fogalmilag bűncselekményt valósítson meg, elegendő a büntetendő cselekmény megvalósítása, így például az elmebeteg támadása is megalapozza jogos védelmi helyzetet. Adott esetben viszont az sem szükséges, hogy a támadás a büntetőjog szempontjából legyen jogellenes, elegendő például ha szabálysértést valósít meg. Így például ha valaki látja, hogy a 8.000 Ft. értékű kerékpárját az ittas támadó elkezdí rugdosni (a rongálás 10.000 Ft-os értékhatár fölött bűncselekmény), és ezt - az abbahagyásra irányuló eredménytelen felszólítás után - könnyű testi sértés okozásával hárítja el.

A jogtalan támadással kapcsolatban végül kiemelendő annak *korlátja*: a kölcsönös és egyidejű támadás. Ebben az esetben nem valósul meg a jogos védelmi helyzet, így nem hivatkozhat eredményesen jogos védelemre az az elkövető, aki a verekezésre való kihívást elfogadva, két ízben hasba szúrja az őt kihívó személyt, akinek az életét csak a gyors orvosi beavatkozás menti meg.

A jogtalan támadással áll szemben a *jogos védekezés*. Ez alapvetően a támadóval szembeni szembeszállási jogot jelenti. Bizonyos esetben a szembeszállási jog helyett *kitérési kötelezettség* terheli a „védekezőt”. Így az átlagember számára felismerhetően súlyosan kóros elmeállapotú támadása elől. Ezzel kapcsolatban kiemelendő, hogy az önhibájából ittas vagy bódult állapot is bizonyos tudatzavart állapotot eredményez, azonban az ilyen személy támadása esetén nincs kitérési kötelezettség. Ennek indoka, hogy a kitérési kötelezettség megszorítást jelent a szembeszállási joghoz képest, és nem indokolja a megtámadottal szembeni megszorítást az, hogy a támadó ittas vagy bódult állapotba helyezte magát. Kitérési kötelezettség terheli ezen túl a felmenő támadása esetén a lemenőt, a házastárs, illetve a testvér támadása esetén a házastársat és a testvért. Ezen túl kitérési kötelezettség áll fenn a gyermek, az élettárs, a szemmel láthatóan terhes nő támadása esetén. A kitérési kötelezettséggel kapcsolatban az emelendő végül ki, hogy az csak addig tart, amíg van rá lehetőség, ellenkező esetben a szembeszállási jog lép előtérbe.

A jogos védekezéssel kapcsolatban merül fel a *szükségesség - arányosság* kérdése. Ezzel kapcsolatban azt kell kiemelni, hogy a védekezés nem lehet minden korlát nélküli: a szükségesség-arányosság ismérvének alapvetően az felel meg, hogy ha van lehetőség, akkor a lehető legenyhébb elhárítási módot kell alkalmazni. Az arányosság kérdése ezen túl a támadott jogi tárgyak függvényében értelmezhető. Ezzel kapcsolatban elfogadott, hogy ha a támadás az emberi élet ellen irányul, akkor nem sérti az arányosságot a támadó életének kioltásával járó védekezés. Szintén általánosan elismert, hogy a vagyoni jogokat sértő támadás esetén elfogadhatatlan a támadó életének kioltása.

A jogos védekezés szükséges mértékének *túllépéséről* rendelkezik a Btk. 29. §-ának (2), illetve (3) bekezdése. Az előbbi értelmében nem büntethető az sem, aki azért okoz akkora vagy nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett, mert ijedtségből vagy menthető felindulásból képtelen felismerni a sérelem nagyságát. Ezzel kapcsolatban az emelendő ki, hogy az elkövető ebben az esetben sem fog büntetőjogi felelősséggel tartozni, ám itt nem a cselekmény jogellenességének hiánya, hanem bűnössége hiánya miatt. Jogos védelem esetén a jogellenességet csupán a fentebb tárgyalt (1) bekezdés szerinti eset zárja ki. A 29.§ (3) bekezdése szerint a büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az ijedtség vagy menthető felindulás az elkövetőt korlátozza a sérelem nagyságának felismerésében.

2. *A végszükség.* A jogellenességet kizáró végszükség fogalmát a Btk. 30. §-ának (1) bekezdése határozza meg, eszerint nem büntethető, aki a saját, illetőleg a mások személyét vagy javait közvetlen és másként el nem hárítható veszélyből menti, vagy a közérdek védelmében így jár el, feltéve, hogy a veszély előidézése nem róható a terhére, és a cselekménye kisebb sérelmet okoz, mint amelynek az elhárítására törekedett. A végszükséghelyzetet megalapozó *veszélyforrás* lehet természeti esemény (árvíz, tűzvész, stb.), állat támadása (amennyiben nem áll mögötte emberi magatartás, v.ö. jogos védelemnél írtakkal). Fontos azonban, hogy a veszélyforrás előidézése nem lehet felróható a végszükséghelyzetben lévőnek. A *szükségesség* ismérvével összefüggésben azt kell megjegyezni, hogy amennyiben van büntetőjogi szempontból közömbös elhárítása mód, akkor azt kell alkalmazni. Az *arányossággal* kapcsolatban az emelendő ki, hogy végszükség esetén csak a fenyegető veszéllynél *kisebb* sérelem okozása alapozza meg a jogellenességet kizáró végszükséget. Az arányazonosság, azaz a fenyegető veszéllyel azonos sérelmet okozó elhárítás túllépésnek minősül. Ezzel kapcsolatban

merül fel problémaként az emberi élet emberi élet árán való mentése. Az arányosság szabályával összhangban az egy ember életének mentése egy ember életének feláldozásával nem tekinthető arányosnak. Egy XIX. század végi eset (a Mignonette-hajó esete) hívta fel a figyelmet a több ember életének egy ember élete feláldozásával való mentésének problémájára. Ezzel kapcsolatban az szögezhető le, hogy az alkotmányos elveknek megfelelően nem tekinthető arányosnak, így kisebb sérelmet okozónak egy ember életének feláldozása több emberi élet mentése érdekében. Az emberi élethez való jog ugyanis abszolút értékű, oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjog [23/1990. (X. 31.) ABh.]. Ebből következően az emberi életek között szám szerint nem lehet különbséget tenni, azaz nem állítható, hogy az egy ember feláldozása kisebb sérelem okozása lenne, mint a több emberé. Az ilyen és hasonló esetben a megoldást a bűnösséget kizáró elvárhatóság hiánya jelenti, az ugyanis senkitől sem várható el, hogy saját életét veszni hagyja, ha van lehetősége - akár más élete árán - megmenteni azt.

A *végzési arányosság túllépéséről* rendelkeznek a Btk. 30. §-ának (2) és (3) bekezdései. Az előbbi szerint nem büntethető az sem, aki azért okoz akkora vagy nagyobb sérelmet, mint amelynek elhárítására törekedett, mert ijedtségből vagy menthető felindulásból képtelen felismerni a sérelem nagyságát. Az utóbbi pedig a büntetés korlátlan enyhítését teszi lehetővé annak a részére, akit az ijedtség vagy menthető felindulás csupán korlátozott a sérelem nagyságának felismerésében.

A 30.§ (4) bekezdése végül azt a fontos szabályt rögzíti, hogy nem állapítható meg a végzési arányosság annak a javára, akinek a veszély vállalása hivatásánál fogva kötelessége.

3. *A Btk. Különös részében szabályozott jogellenességet kizáró okok.* A Btk. Különös része az egyes bűncselekményi tényállásokhoz kapcsolódóan, kivételes esetben határoz meg jogellenességet kizáró okot. Erre szolgál példaként az önkényuralmi jelképek használatának vétsége, amely büntetéssel fenyegeti azt, aki horogkeresztet, SS-jelvényt, nyilaskeresztet, sarló-kalapácsot, ötágú vöröscsillagot, vagy ezeket ábrázoló jelképet terjeszt, nagy nyilvánosság előtt használ, vagy közszemlére tesz [Btk. 269/B. § (1) bek.]. A törvény azonban hozzáteszi, hogy e cselekmények miatt *nem büntethető*, aki ezeket ismeretterjesztő, oktatási, tudományos, művészeti célból vagy a történelem, illetve a jelenkor eseményeiről szóló tájékoztatás céljából követi el [Btk. 269/B. § (2) bek.].

4. *A jogszabály engedélye.* Bizonyos esetben a tényállásszerű cselekmény jogellenességét valamely, a Büntető törvénykönyvön kívüli jogszabály engedélye zárja ki. Ezzel kapcsolatban beszélhetünk ún. *absztrakt* jogszabályi engedélyről, amikor az engedély közvetlenül a jogszabályból fakad. Erre szolgál példaként a Büntetőeljárás törvénynek (Be.) a régi római jogi axiómát (mely szerint a tetten ért tolvajt bárki elfoghatja) rögzítő rendelkezése, amely alapján a bűncselekmény elkövetésén tetten ért személyt bárki elfoghatja, köteles azonban őt a nyomozó hatóságnak haladéktalanul átadni, vagy ha erre nincs módja, a rendőrséget értesíteni. [Be. 127.§ (3) bek.]. A jogszabály engedélye akkor *konkrét*, ha a jogszabályi felhatalmazáson túl valamely szerv vagy hatóság közbenső aktusa is szükséges a cselekmény jogellenességének hiányához. Így a terhesség megszakítása bűncselekményt képez [Btk. 169. §], azonban a magzati élet védelméről szóló 1992. évi LXXIX törvény bizonyos feltételek esetén lehetőséget teremt a terhesség megszakítására. Ezt azonban a terhes nőnek kérelmeznie kell a Családvédelmi Szolgálat munkatársa előtt, a terhességet megállapító szülész-nőgyógyász szakorvos által kiállított igazolás benyújtása mellett. [8.§ (1) bek.].

5. *A sértett beleegyezése (engedélye).* A sértett beleegyezése is az engedély egy fajtája, ez azonban nem alapul jogszabályon. A sértett beleegyezése szigorú feltételek mellett zárhatja csak ki a cselekmény jogellenességét. Ezek a feltételek a következők: a sértettet megillessen a rendelkezési jog; megfelelő ítélőképességgel rendelkezzen; a beleegyezés önkéntes és komoly

legyen; azt a sértett az elkövetés előtt vagy legfeljebb az alatt adja meg; a beleegyezés ne irányuljon társadalmilag káros célra. Mindezek fényében az élet elleni cselekménybe alapvetően nem lehet joghatályosan beleegyezni. Kivételt ez alól az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény tesz azzal, hogy a beteg részére lehetőséget teremt az életfenntartó vagy életmentő beavatkozás visszautasítására abban az esetben, ha a beteg olyan súlyos betegségben szenved, amely az orvostudomány mindenkori állása szerint rövid időn belül - megfelelő egészségügyi ellátás mellett is - halálhoz vezet és gyógyíthatatlan [20. § (3) bek.]. Ilyen esetben az eljárás szabályai meglehetősen szigorúak: a beteget egy háromtagú orvosi bizottságnak kell megvizsgálnia, és egybehangzóan és írásban kell nyilatkoznia arról, hogy a beteg a döntését annak következményei tudatában hozta meg. Ezt követően a betegnek az orvosi bizottság nyilatkozatát követő harmadik napon, két tanú jelenlétében ismételt ki kell nyilvánítania visszautasítási szándékát [Eü.tv. 20. § (4) bek.].

6. *Különböző jogok gyakorlása, kötelezettségek teljesítése.* A törvény feletti jogellenességet kizáró okok e csoportja egyfajta gyűjtőkategória: az élet számos területébe tartozó jelenség tartozik ide. Így például az orvosi tevékenység jogszerűségének, a véleménynyilvánítás szabadságának, vagy a házi, pedagógusi fegyelmi jog gyakorlásának az esete. Az orvosi beavatkozás jogszerűségével kapcsolatban két dologra kell hangsúlyt helyezni. Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény a beteg számára biztosítja az önrendelkezési jogot, illetve az ellátás visszautasításának jogát [15.§ (1) bek., illetve 20.§ (1) bek.]. Az ezek ellenére végzett orvosi tevékenység a Btk. 173/H. §-ába ütköző bűncselekmények minősül (az egészségügyi önrendelkezési jog megsértése). Ezen kívül az orvosi műhibák kérdése érdeme említést. Ezzel kapcsolatban az emelendő ki, hogy amennyiben az orvos a tevékenységét a szakmai előírások betartása mellett - de lege artis - végzi, és ennek ellenére áll be szövődmény, akár a beavatkozás folyamán, akár azt követően, ez olyan kockázatnak tekintendő, amely kizárja a magatartás jogellenességét, azaz az orvosnak a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés miatti [Btk. 171. §] büntetőjogi felelősségét.

7. *A jogellenességet kizáró kötelesség-összeütközés.* A jogellenességet kizáró kötelesség-összeütközésről akkor van szó, ha egyidejűleg legalább két, azonos súlyú és tevési kötelezettség kerül kollízióba. Így például, ha a vízparton ülő szülő látja, hogy mindkét gyermeke elmerül a vízben, azonban csak az egyiket tudja kimenteni. Az ilyen esetben az elkövető akkor mentesül az elmulasztott cselekmény miatti büntetőjogi felelősség alól, ha a kötelesség-összeütközés nem róható a terhére, és legalább az egyik kötelességét teljesíti, illetve ha később van rá mód, akkor a többit is.

2.2. A bűncselekmény fogalmát kizáró szubjektív okok

Amennyiben a cselekmény büntetendőnek minősül, ez még nem jelenti egyszersmind, hogy bűncselekménynek is. A bűncselekmény fogalmát a büntetendő cselekményre építettük, azonban ahhoz megkívántuk az elkövető bűnösségét is. Ez utóbbi hiányában a cselekmény büntetendősége ellenére nem valósul meg bűncselekmény. A bűnösséget kizáró okok rendszere és esetei a következők:

1. A Btk.-ban szabályozott bűnösséget kizáró okok:

- a) a gyermekkor
- b) a beszámítási képességet kizáró okok
- c) a tévedés

2. A törvény feletti bűnösséget kizáró ok:

- a) az elvárhatóság hiánya.

2.2.1. Az egyes bűnösséget kizáró okok

1. *A gyermekkor.* Mint a büntetőjogi felelősség pozitív elemeinél láttuk, a büntetőjogi felelősség a 14. életév betöltésével kezdődik. A gyermekkor - azaz a 14. életév betöltése előtti állapot - kizárja a büntetőjogi felelősséget. Kiemelendő azonban, hogy adott esetben a gyermekkorú személy is lehet tökéletesen tisztában azzal, hogy amit tesz, az büntetendő, sőt a társadalom fejlettségi szintjével az egyre inkább így van, mégis szükség van egy normatív meghatározott korhatárra, ami alatt a büntetendő cselekmény elkövetőjét büntetőjogilag felelőtlennek tekintjük.

2. *A beszámítási képességet kizáró okok.* A beszámítási képességet, mint kettős képességet határoztuk meg, amely egyrészt felismerési, másrészt akarati képességből áll (v.ö. a beszámítási képességnél mondottakat). Ennek megfelelően a beszámítási képességet kizáró okok jellege is kétfajta lehet.

A *felismerési képességet* (a cselekmény társadalomra veszélyességének felismerését) alapvetően az ún. belső eredetű beszámítási képességet kizáró ok: a kóros elmeállapot zárja ki. De szintén a felismerési képességet érintően zárja ki a büntetőjogi felelősséget a jogos védelem és a végszükség esetén az, ha az elkövető ijedtség vagy menthető felindulás következtében képtelen felismerni az elhárítás szükséges mértékét, illetve a sérelem nagyságát (v.ö. a jogos védelemnél és a végszükségnél írtakkal).

A *kóros elmeállapot* eseteit a Btk. meghatározza, eszerint nem büntethető, aki a cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában - így különösen elmebetegségben, gyengeelméjűségben, szellemi leépülésben, tudatzavarban vagy személyiségzavarban - követi el, amely képtelenné teszi a cselekmény következményeinek a felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjék [Btk. 24. § (1) bek.]. Ezzel kapcsolatban az emelendő ki, hogy mind kodifikációs (jogalkotási), mind büntetőjogi szempontból aggályos e példálózó jelleg alkalmazása. Kodifikációs szempontból azért, mert szükségtelen a jogszabály szövegében példákat adni, büntetőjogi szempontból pedig, mert a személyiségzavart (pszichopátiát), bár a felsorolás eleme, a joggyakorlat nem tekinti olyan oknak, amely önmagában kizárhatná az elkövető büntetőjogi felelősségét.

Kiemelendő végül, hogy az ittas vagy bódult állapot is egyfajta tudatzavart állapotot eredményez, amely az elkövető beszámítási képességére is kihatással lehet. A törvény azonban nem teszi lehetővé a kóros elmeállapotra, mint beszámítási képességet kizáró okra való hivatkozást abban az esetben, ha az elkövető a cselekményt önhibájából eredő ittas vagy bódult állapotban követte el [Btk. 25. §].

Az *akarati képességet* (a cselekmény társadalomra veszélyességének felismerése következtében az ennek, illetve az akaratnak megfelelő magatartás tanúsításának képességét) kizáró okok között is lehet belső eredetű (pl. az elkövető álmában követ el büntetendő cselekményt). Gyakoribbak azonban az ún. külső eredetű beszámítási képességet kizáró okok: a vis abszolútaként ható kényszer és fenyegetés. Ezen okok meghatározását megelőzően ezt kell kiemelni, hogy a beszámítási képességnek lehetnek fokozatai. Azonban a beszámítási képesség csupán „lefelé” fokozható. Így valaki vagy rendelkezik beszámítási képességgel, vagy korlátozottan beszámítható, vagy hiányzik a beszámítási képessége.

A *fenyegetés* fogalmát a törvény értelmező rendelkezései határozzák meg: a fenyegetés olyan súlyos hátrány kilátásba helyezése, amely alkalmas arra, hogy a megfenyegetetben komoly félelmet keltsen [Btk. 138. §]. *Kényszer* alatt valamely személyre közvetlenül ható fizikai erő kifejtését kell érteni [Btk. 93.]. Mind a kényszer, mind a fenyegetés hatását tekintve lehet akaratot megtörő (ún. vis absoluta-ként ható), illetőleg akaratot hajlító (ún. vis compulsiva-

ként ható), de a beszámítási képességet kizáró hatása csak az akaratot megtörő változatoknak van. (Az akaratot hajlító kényszer/fenyegetés esetén elvárhatóságot kizáró ok hatályosul.)

3. *A tévedés.* A tévedés a bűnösség elemei közül a szándékosságot zárja ki. (A törvény értelmében a tévedés nem zárja ki a büntethetőséget, ha *gondatlanság* okozza, és a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti.) A tévedés alapvetően lehet ténybeli, illetve jogellenességben való tévedés.

A *ténybeli tévedés* lényege, hogy nem büntethető az elkövető olyan tény miatt, amelyről az elkövetéskor nem tudott. Kiemelendő azonban, hogy a ténybeli tévedés esetén különbséget kell tenni annak releváns (lényeges), és irreleváns (lényegtelen) változata között. Csak a releváns ténybeli tévedés esetén állítható az, hogy az elkövető nem büntethető olyan tény miatt, amelyről az elkövetéskor nem tudott. Az irreleváns ténybeli tévedés esetén a kérdéses tény ismerete voltaképp közömbös, így ez nem érinti az elkövető büntetőjogi felelősségét. A ténybeli tévedés három esetkört foglal magában:

a) *A személyben vagy tárgyban való tévedés* jellemzője az, hogy az elkövető eleve nem arra a személyre vagy dologra irányítja cselekményét, akire vagy amire akarta.

A tévedés e körben akkor *releváns*, ha az elkövető a haragosát akarja megölni, azonban éjszaka nem ismeri fel, hogy akire rálő, az nem a haragosa, hanem egy hivatalos személy (például rendőr). A törvény a hivatalos személy ellen elkövetett emberölést súlyosabban rendeli büntetni, mint az emberölés alapesetét. Ebben az esetben viszont, mivel az elkövető nem tudott arról a lényeges tényről, hogy az általa megölt ember hivatalos személy, e tény nem írható a terhére, és csak az emberölés alapesete szerint fog felelősséggel tartozni.

A személyben vagy tárgyban való *irreleváns* tévedés esetét kiválóan szemlélteti az a XIX. századi judikatúrából vett eset (Rose-Rosahl-eset), amely szerint Rosahl 300 tallér jutalom ígéretével rábírta Rose-t, hogy éjjel álljon lesbe a lieskau-i út mellett, és lője le az arra menő Schiele-t. Rose ennek megfelelően éjjel lesben állt, s amikor látta, hogy megadott időben egy ember közeledik, azt Schiele-nek tartván lelőtte. Az áldozat azonban nem Schiele volt, hanem egy Harnisch nevű tanuló. Természetesen ilyen esetben a személyben való tévedés nem érinti a megvalósult szándékos emberölés megvalósulását: az elkövető szándéka más ember megölése volt, és cselekménye következtében egy ember életét vesztette.

b) *Elvétés* esetén az elkövető a célba vett személyre irányítja a cselekményét, a cselekmény következménye azonban elvétés folytán más személyen következik be. Példaként erre az szolgálhat, ha az elkövető emberölési szándékkal haragosára irányítja löfegyverét, a halálos lövés azonban nem a célba vett haragost, hanem a mellette lévő személyt éri. Míg a személyben való tévedésnél a büntetőjogi felelősség megítélése általában problémamentes (a személyben való tévedés nem érinti az elkövető felelősségét), addig az elvétés esetén ún. *kettébontott értékelést* kell végezni. Az elkövető a célba vett személy irányában minden esetben szándékos bűncselekmény kísérletéért tartozik felelősséggel, a cselekménnyel ténylegesen érintett személy vonatkozásában pedig gondatlan bűncselekményért felelhet, amennyiben az okozott eredményre a gondatlansága kiterjedt, és a bűncselekménynek van büntetni rendelt gondatlan alakzata (v.ö. a gondatlanságnál mondottakkal).

c) A ténybeli tévedés utolsó esete az ún. *dolus generalis*. Ez a fajta tévedés lényegtelen, jellemzője pedig az, hogy a tényleges sérelmet nem az elkövető erre irányuló magatartása, hanem a cselekmény elleplezését célzó cselekménye okozza. Így például amikor az elkövető ölési szándékkal a haragosára lő, majd azt halottnak vélván a folyóba dobja. A sértett halálát azonban ténylegesen a fulladás okozza.

A *jogellenességben való tévedés* szabálya szerint nem büntethető az, aki a cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre alapos oka van [Btk. 27. § (2) bek.].

4. *Az elvárhatóság hiánya.* Az elvárhatóság hiánya a jogszerű magatartás tanúsítása elvárhatóságának hiányát jelenti. Ennek esetei:

a) a Btk. Általános része körében:

- a végszükségi arányosság túllépése, amennyiben az nem ijedségen vagy menthető felinduláson alapul, illetve
- a vis compulsiva-ként ható (akaratot hajlító) kényszer, fenyegetés.

b) ezeken kívül a törvény Különös részében adott esetben szerepelhetnek elvárhatóságot kizáró okok az egyes bűncselekmények kapcsán, így például a vérfertőzés esetén [Btk. 203. § (2) bek.].

2.3. A büntethetőség másodlagos akadályai

A büntethetőség másodlagos akadályait képező okok esetén a megvalósult büntetendő cselekmény fogalmilag bűncselekményt képez, ennek ellenére az elkövető nem lesz büntethető. A büntethetőség másodlagos akadályát képezheti például az elkövető halála, a büntetőeljárás megindítására vagy lefolytatására vonatkozóan kegyelemben részesítése, a bűncselekmény büntethetőségének elévülése, vagy ha a bűncselekmény magánindítványra büntethető és a jogosult nem terjeszt elő magánindítványt.

3. A bűncselekmény megvalósulásának szakaszai (stádiumai)

A Btk. Különös része a befejezett tettesi bűncselekményeket határozza meg. Ez azonban nem jelenti azt, hogy büntetőjogi felelősséget csupán a bűncselekmény befejezése keletkeztetne: általánosan felelősséggel tarozik az is, aki a törvényi tényállást csak részben valósítja meg, illetve adott esetben az is, aki még a törvényi tényállás keretei közé sem lép.

A szándékos bűncselekmény megvalósulásnak büntetőjogi szempontból három fokozata van: az előkészület, a kísérlet és a befejezett bűncselekmény. (A gondatlan bűncselekmények esetén mind az előkészületi, mind a kísérleti szak kizárt, így e bűncselekmények csak befejezett alakban léteznek.)

1. Az *előkészület* jellemzője, hogy az elkövető magatartása - a bűncselekmény elkövetésére irányuló elgondolását követően - a külvilágba lép. Ez az előkészület alsó határa, a felső pedig az, hogy a magatartás nem léphet a törvényi tényállás keretei közé. Így például előkészületi magatartás az emberölés érdekében a méreg beszerzése.

Az *előkészületi magatartások*: a bűncselekmény elkövetése céljából az ahhoz szükséges vagy azt könnyítő feltételek biztosítása, a bűncselekmény elkövetésére való felhívás, vállalkozás, ajánlkozás, illetve a közös elkövetésben megállapodás. Rendkívül fontos azonban megjegyezni, hogy az előkészületi magatartások főszabály szerint büntetlenek, csak akkor válnak büntetendővé, ha a törvény azt külön elrendeli. A büntetendő előkészületet továbbá mindig enyhébb büntetési tétellel fenyegeti a törvény, mint a befejezett bűncselekményt.

Végül abban az esetben is, ha az előkészületi magatartást a törvény büntetni rendeli, van lehetőség a büntetőjogi felelősség alóli mentesülésre. Az *előkészülettől való*, büntetlenséget biztosító *önkéntes visszalépés* esetei:

- a) ha az elkövető önkéntes elállása folytán marad el a bűncselekmény elkövetésének a megkezdése;
- b) ha az elkövető a bűncselekmény elkövetésének elhárítása céljából felhívását, ajánlkozását, vállalkozását visszavonja, vagy arra törekszik, hogy a többi közreműködő az elkövetéstől elálljon, feltéve hogy a bűncselekmény elkövetésének a megkezdése bármely okból elmarad; végül
- c) ha az elkövető az előkészületet a hatóságnál feljelenti.

2. A *kísérlettel* a cselekmény már a törvényi tényállás keretei közé lép: a kísérleti szak főszabálya szerint a bűncselekmény elkövetési magatartásának megkezdésével kezdődik. A törvény értelmében kísérlet miatt büntetendő, aki a szándékos bűncselekmény elkövetését megkezdzi, de nem fejezi be [Btk. 16. §].

A kísérlet alapvetően lehet *teljes*, amikor az elkövető a bűncselekmény elkövetési magatartását teljes egészében kifejt, de a tényállásszerű eredmény nem következik be, így például ha az elkövető emberölési szándékkal a haragosára lő, azt eltalálja, de nem hal meg. A kísérlet akkor *nem teljes*, ha az elkövető még az elkövetési magatartást (magatartásokat) sem fejt ki teljes egészében. Így például az erőszakos közöszlés elkövetési magatartásai - mint korábban láttuk - a kényszerítés és a közöszlés. Amennyiben az elkövető a közöszlés érdekében kifejt a kényszerítést, ám a közöszlésre nem kerül sor, nem teljes kísérlet valósul meg.

Fontos megemlíteni, hogy a kísérletre a törvény a befejezett bűncselekmény büntetési tételét rendeli alkalmazni. Bizonyos esetben lehet arról szó, hogy a kísérleti stádium enyhítő körülményként értékelhető. A bírói gyakorlatban ismeretes ugyanis a *közeli - távoli kísérlet* megkülönböztetése. Ennek alapja az, hogy a cselekmény a befejezetti szakhoz képest milyen távoli szakban rekedt meg. A távoli kísérlet általában enyhítő körülményt képez.

Akárcsak az előkészületnél, a kísérlet esetén is lehetőség van a büntetőjogi felelősség alóli mentesülésre. Az *önkéntes visszalépés* két formája itt az önkéntes elállás, illetve az önkéntes eredmény-elhárítás. *Önkéntes elállás* általában a nem teljes kísérlet esetében lehetséges, így például ha az elkövető közöszlési szándékkal kifejt a kényszerítést, azonban - adott esetben a sértettet megsajnálva - a közöszlést már nem fejt ki. *Önkéntes eredmény-elhárításra* általában a teljes kísérlet esetén kerülhet sor. Így például ha az elkövető ölési szándékkal hátba szúrja a sértettet, de meggondolja magát, és mentőt hív.

Az önkéntes visszalépés minden fájának - akár előkészület, akár kísérlet esetén merüljön is fel - minden esetben alapvető feltétele a visszalépés önkéntessége, azaz annak belső motívumból kell fakadnia, és nem külső kényszerítő körülményből. Végül az emelendő ki, hogy amennyiben az elkövető az önkéntes visszalépésig kifejtett cselekménye önmagában már egy befejezett bűncselekményt is magvalósít, akkor ezért az ún. maradék-bűncselekményért felelősséggel tartozik. Így például, aki emberölés céljából löfegyvert szerez be, de eláll a bűncselekmény megkezdésétől, a visszaélés löfegyverrel bűncselekménye miatt [Btk. 263/A. §] felelősséggel tartozik. Vagy ha az elkövető a sértettet emberölési szándékkal benzinnel leönti és meggyújtja, majd megsajnálva azt, a tüzet eloltja, és ezzel megmenti a sértett életét, az emberölés kísérletéért nem tartozik felelősséggel, de a megvalósult testi sértésért igen.

3. A bűncselekmény akkor *befejezett*, ha a törvényi tényállásban szereplő elemek kivétel nélkül megvalósulnak.

4. A bűncselekmény elkövetői

A bűncselekményért anyagi jogi felelősséggel tartozó természetes személyeket nevezzük a bűncselekmény elkövetőinek. Ezzel kapcsolatban két dolog emelendő ki. Egyrészt hogy a jogi személyekkel szemben alkalmazható büntetőjogi intézkedésekről szóló 2001. évi CIV. törvény megteremtette jogi személyek büntetőjogi felelősségét, a jogi személyek azonban nem minősülnek elkövetőnek. (Ezzel szemben például a francia büntetőjogban a jogi személyek elkövetői minőséggel bírnak: tettesek, illetve részesek lehetnek.) Másrészt a törvény felsorolását kibővítendő, elkövetőnek kell tekinteni a büntetendő előkészület kifejtőjét is, annak ellenére, hogy nem illeszthető be sem a tetteség, sem a részesség alá.

A bűncselekmény elkövetői - az előkészület kifejtőjén túl - a tettesek és a részesek. Mindkét elkövetői alakzat gyűjtőkategória. *Tettesek* a törvény értelmében az egyedüli (önálló) tettes és a társtettes. A büntetőjog-tudomány és a joggyakorlat ezen túl ismeri és alkalmazza a közvetett tettes kategóriáját is. *Részesnek* a felbujtót és a bűnségédet tekintjük.

4.1. A tettesek

1. *Önálló tettesnek* azt az elkövetőt tekintjük, aki a bűncselekmény törvényi tényállását a saját cselekményével egészben vagy részben megvalósítja. Így például a lopás (aki idegen dolgot mástól azért vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonítsa) tettese az, aki a számára idegen ingó dolgot jogtalan eltulajdonítás céljából elveszi.

2. *Társtettesek* azok a tettesek, akik valamely szándékos bűncselekmény törvényi tényállását egymás tevékenységéről tudva, a saját cselekményükkel, egészben vagy részben, közösen valósítják meg. Így például az erőszakos közöszlés (aki mást erőszakkal [...] közöszlésre kényszerít [...]) esetén társtettesnek minősül az, aki az erőszakot a kényszerítés érdekében kifejti, illetve aki a közöszlést fejti ki.

3. *Közvetett tettes* alatt azt az elkövetőt értjük, aki a bűncselekmény elkövetéséhez más személyt, lényegileg eszközként használ fel, ő maga azonban nem valósítja meg saját cselekményével a bűncselekmény törvényi tényállását. A felhasznált személy általában nem rendelkezik büntetőjogi felelősséggel. Így például a lopás közvetett tettese az, aki gyermekkorú személyt bír rá arra, hogy a számára idegen dolgot elvegye. Végül az emelendő ki, hogy a közvetett tetteséget a törvény nem szabályozza, így gyakorlati alkalmazása - mivel büntetőjogi felelősséget megalapozó szokásjogi intézmény - sérti a törvényesség elvét (v.ö. speciális büntetőjogi alapelvek).

4.2. A részesek

A részesek alá két kategória tartozik: a felbujtó és a bűnségéd. Mindkét kategória jellemzője, hogy járulékos felelősségi forma: feltételezi a tettesi alapcselekmény megvalósulását (tetteség nélkül nincs részesség). A részesi alakzatok kettősen szándékosak: mindkét elkövetői alakzat szándékos közreműködés a tettes szándékos bűncselekményében. Végül az emelendő ki, hogy a részesek cselekménye a törvényi tényállás keretein kívüli (ún. diszpozíciószerű, v.ö. tényállás - diszpozíció alatt írottakkal).

1. *Felbujtó* az, aki mást a szándékos bűncselekmény elkövetésére szándékosan rábír. Így például az emberölés felbujtója az, aki a tettest az emberölésre rábírja, de ő maga nem vesz részt a tényleges ölési cselekményben.

2. *Bűnségéd* az, aki más szándékos bűncselekményének elkövetéséhez szándékosan segítséget nyújt. A bűnségélynek két faja ismeretes: a fizikai és a pszichikai bűnségély. A *fizikai*

bűnsegéd fizikai úton mozdítja elő a tettesi alapcselekményt, így például eszköz nyújtásával, a helyszín figyelésével segíti a tettesi bűncselekmény megvalósulását. A fizikai bűnsegéd és a társtettes közötti alapvető különbség az, hogy a társtettes a bűncselekmény törvényi tényállása alá eső cselekményt valósít meg, a bűnsegéd cselekménye azonban nem illeszkedik a törvényi tényállás keretei közé. A *pszichikai bűnsegéd* a tettesi szándék erősítésével működik közre a bűncselekményben, így például tanácsokkal látja el a tettest, ezáltal mozdítja elő annak cselekményét. A pszichikai bűnsegéd és a felbujtó között az a különbség, hogy a felbujtó a rábírás cselekményével kiváltja a tettesben a bűncselekmény elkövetésére irányuló akarat-elhatározást (szándékot), a pszichikai bűnsegéd ellenben a tettesben már meglévő szándékot csupán erősíti.

4.3. A többes bűnelkövetés esetei

A bűncselekményeket tettesi (társtettesi) vagy részesi minőségben adott esetben több személy is elkövetheti. Ezek között van olyan eset, amikor a bűncselekmény tettesi minőségben egyedül el sem követhető. Ez a *szükségképpen többes közreműködés* esete. Ilyen például a vérfertőzés büntette (aki egyenesági rokonával közösül vagy fajtalankodik [Btk. 203. § (1) bek.]), ahol szükségszerűen két egyenesági rokon - tettesi közreműködése - szükséges a bűncselekmény megvalósulásához.

A többes bűnelkövetés gyakoribb esetei azok, ahol a több személy közreműködése csupán lehetőség, de nem szükségszerű. Ennek három esetköre a csoportos elkövetés, a bűnszövetség és a bűnszervezet.

Csoportos elkövetésről akkor beszélünk, ha a bűncselekmény elkövetésében legalább három személy vesz részt [Btk. 137. § 13. pont], akár tettesi, akár részesi (bűnsegédi) minőségben.

Bűnszövetség a törvény szavai szerint akkor létesül, ha két vagy több személy bűncselekményeket szervezeten követ el, vagy ebben megállapodik, és legalább egy bűncselekmény elkövetését megkísérlik, de nem jön létre bűnszervezet [Btk. 137. § 7. pont].

A *bűnszervezet* alatt azt a három vagy több személyből álló, hosszabb időre szervezett, összehangoltan működő csoportot értjük, amelynek célja ötévi, vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése [Btk. 137. § 8. pont].

5. A bűncselekmények egysége, illetve halmazata

Bűncselekményi egységről akkor beszélünk, ha az elkövető egy vagy több magatartása folytán egyetlen bűncselekmény valósul meg. Így például ha az elkövető a sértettet több késszúrással öli meg, a természetes életszemléletnek megfelelően is egyetlen bűncselekmény - 1 rendbeli emberölés - valósul meg.

Bűnhalmazatról akkor beszélünk, ha az elkövető egy vagy több magatartása több bűncselekményt valósít meg, és ezeket a bűncselekményeket egy eljárásban bírálják el. Előfordulhat az is, hogy az elkövető több különböző bűncselekményt valósít meg, például előbb lop, aztán embert öl, de az is, hogy ugyanazt a bűncselekményt többször követi el, sőt még az is, hogy egyetlen cselekményével több bűncselekményt valósít meg (v.ö. az elvétel esetével, ahol az elkövető egyetlen, de elvett cselekménye következtében egyrészt a szándékos bűncselekmény kísérletéért, másrészt gondatlan bűncselekményért felelhet).

III. rész

A BÜNTETŐJOGI JOGKÖVETKEZMÉNYEK TANA

A büntetőjogi norma második eleme a jogkövetkezmény. A büntetőjogban a jogkövetkezmény alapvetően szankcióként (hátrányos jogkövetkezményként) jelenik meg. *Szankció* alatt a bűncselekmény, illetőleg a büntetendő cselekmény elkövetése miatt a törvényben meghatározott joghátrányt értjük. A büntetőjogi szankciók két alapvető típusa a büntetés és az intézkedés.

1. A büntetés fogalma, célja, nemei

A *büntetés* a bűncselekmény elkövetése miatt a törvényben meghatározott joghátrány. A társadalom védelme érdekében a büntetés alapvetően kettős *célt* szolgál: egyrészt elrettentő hatása révén annak megelőzését, hogy az állampolgárok bűncselekményt kövessenek el (ez a büntetés ún. generálpreventív célja), másrészt annak megelőzését, hogy a bűncselekményt már korábban elkövető újabb bűncselekményt kövessen el (ez a büntetés ún. speciálpreventív célja).

A törvény a büntetések két *nemét* különbözteti meg: a főbüntetéseket és a mellékbüntetéseket.

A *főbüntetések* a következők:

1. szabadságvesztés;
2. közérdekű munka;
3. pénzfőbüntetés.

A *mellékbüntetések* közé tartozik:

1. a közügyektől eltiltás;
2. a járművezetéstől eltiltás;
3. a foglalkozástól eltiltás;
4. a kitiltás;
5. a kiutasítás; végül
6. a pénzmellékbüntetés.

1.1. A főbüntetések

1. A *szabadságvesztés* büntetés tartamát tekintve határozott ideig, vagy életfogytig tartó.

a) A *határozott ideig tartó szabadságvesztés* legrövidebb tartama 2 hónap, leghosszabb tartama 15 év (illetve bizonyos esetben - halmazati büntetés, összbüntetés, illetve bünszervezetben való elkövetés esetén - 20 év).

b) Az *életfogytig tartó szabadságvesztés* nem minden esetben jelent ténylegesen életfogytiglani elzárást.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a bíró meghatározhatja azt az időpontot, amikor az elítélt feltételes szabadságra bocsátható. A legrövidebb időpont e tekintetben legalább 20 év eltelté, de az olyan bűncselekmények esetén, amelyek büntethetősége nem évül el (így például az emberölés minősített esetei esetén), 30 év.

Ezzel szemben a bírónak lehetősége van a fent említett feltételes szabadságra bocsátás lehetőségének kizárására. Ez jelenti a *tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést*.

A szabadságvesztés büntetés végrehajtása büntetés-végrehajtási intézetben, fegyház, börtön, vagy fogház fokozatban történik.

2. Akit a bíróság *közérdekű munkára* ítél, köteles a bíróság ítéletében meghatározott munkát hetenként legalább egy napon, a heti pihenőnapon vagy szabadidejében, díjazás nélkül végezni. A bíróság csak olyan munka végzését határozhatja meg, amelyet az elítélt az egészségi állapotára és képzettségére tekintettel előreláthatóan elvégezni képes. Ha azonban az elítélt a munkakötelezettségének önként nem tesz eleget, a közérdekű munka helyébe fogházban végrehajtandó szabadságvesztés lép.

3. A *pénzfőbüntetés* kiszabása kettős lépcsőben történik. Előbb a cselekménnyel elért vagy elérni kívánt anyagi előnyre figyelemmel a bíróság megállapítja a pénzbüntetés napi tételeinek a számát (30 - 540 napi tétel), majd az elkövető vagyoni, jövedelmi és személyi viszonyaihoz, illetőleg életviteléhez mérten az egy napi tételnek megfelelő összeget (100 - 20.000. Ft.).

1.2. A mellékbüntetések

1. A *közügyektől azt kell eltiltani*, akit szándékos bűncselekmény elkövetése miatt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, és a közügyek gyakorlásában való részvételre méltatlan. Akit a közügyektől eltiltottak, többek között nem vehet részt népképviselői szerv tagjainak választásában, népszavazásban, illetve népi kezdeményezésben, nem lehet hivatalos személy.

2. *Foglalkozásától azt lehet eltiltani*, aki a bűncselekményt szakképzettséget igénylő foglalkozás szabályainak megszegésével követte el, vagy aki a bűncselekményt foglalkozásának felhasználásával, szándékosan követte el. A foglalkozástól eltiltás tarthat határozott ideig (egy évtől tíz évig), vagy lehet végleges hatályú (ha az elkövető a foglalkozás gyakorlására alkalmatlan, vagy arra méltatlan).

3. A *járművezetéstől azt lehet eltiltani*, aki a bűncselekményt az engedélyhez kötött járművezetés szabályainak a megszegésével követi el, vagy aki legalább két bűncselekmény elkövetéséhez járművet használ. A járművezetéstől eltiltás tarthat határozott ideig (egy évtől tíz évig), vagy lehet végleges hatályú (ha az elkövető a járművezetésre alkalmatlan).

4. Egy vagy több helységről, illetve az ország meghatározott részéről *kitiltani* azt lehet, akinek e helyeken tartózkodása a közérdeket veszélyezteti.

5. A Magyar Köztársaság területéről *ki kell utasítani* azt a nem magyar állampolgár elkövetőt, akinek az országban tartózkodása nem kívánatos.

6. A *pénzmellékbüntetés* alkalmazásának előfeltétele, hogy az elkövetőt határozott tartamú szabadságvesztésre ítéljék, és megfelelő keresettel vagy jövedelemmel rendelkezzen. Ha ezek megvalósulnak, pénzmellékbüntetésre *kell* ítélni azt, aki a bűncselekményt haszonszerzés céljából követi el. Pénzmellékbüntetésre *lehet* ítélni ellenben azt, akit ezzel további bűncselekmény elkövetésétől hatásosabban lehet visszatartani. A pénzmellékbüntetés legalacsonyabb összege tízezer, legmagasabb összege tízmillió forint.

2. Az intézkedések fogalma, célja, fajtái

Az *intézkedések* a büntetendő cselekmény elkövetése miatt a társadalom védelmét biztosító, törvényben meghatározott hátrányos jogkövetkezmények. E fogalomból is kitűnően, az intézkedés alkalmazásának nem feltétele a bűncselekmény elkövetése, adott esetben elegendő a büntetendő cselekmény megvalósítása is (v.ö. a bűncselekmény fogalma alatt írottakkal). Az

intézkedések a büntetésekhez képest *speciális célokkal* rendelkeznek, így legfontosabb céljuk az elkövetők gyógyítása, nevelése, illetve a társadalom biztonságának védelme.

Az elkövetők gyógyítását szolgáló intézkedések: a kényszergyógykezelés és az alkoholisták kényszergyógyítása.

Az elkövetők nevelésére hivatott intézkedések: a megrovás, a próbára bocsátás, illetve a fiatalok javítóintézeti nevelése.

A társadalom védelmét szolgáló intézkedések közé tartozik: az elkobzás és a pártfogó felügyelet.

E célok közé nehezen besorolható, *további intézkedési nemek:* a vagyonelkobzás, és a jogi személlyel szemben alkalmazható intézkedés. Mindkét intézkedési nem jellemzője, hogy nemrég került intézkedésként bevezetésre.

IV. rész

A VÉLEMÉNNYILVÁNÍTÁS SZABADSÁGA ÉS KORLÁTAI

1. A véleménynyilvánítás szabadsága

A véleménynyilvánítás szabadsága a szabadságjogok rendszerében az ún. első generációs szabadságjogok körébe, az állampolgárok politikai vagy kollektív jogai közé tartozik. A szabadságjogok történetében kiemelkedő szerepet játszó Franciaországban régóta ismert - és helyeselhető - az a formula, amely szerint bármit meg lehet tenni, ami másokat nem sért. Az 1789-es francia deklarációnak a véleménynyilvánítás szabadságáról szóló cikke lefekteti azt a tételt, hogy minden polgár szabadon beszélhet, írhat, publikálhat, azzal a feltétellel, hogy a törvény által meghatározott esetekben felelős e szabadsággal való visszaélésért (XI. cikk).

A Magyar Köztársaság Alkotmányának 61.§ (1) bekezdése értelmében mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra. Az Alkotmánybíróság szerint az Alkotmány 61. §-a alapján maga a véleménynyilvánítás lehetősége és ténye védett, annak tartalmára tekintet nélkül [18/2004 (V. 25.) ABh. III.1.], illetve a taláros testület utal arra, hogy a sokszínű nézetek jelenléte a plurális demokrácia lényege. A véleménynyilvánítás szabadságát az AB ún. *kommunikációs alapjognak* tekinti, amely az AB gyakorlata által kialakított alapjogi hierarchiában a második helyen áll. Ez azonban nem jelenti azt, hogy e jog ne volna (szükséges és arányos mértékben) korlátozható. Az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata szerint „az állam akkor nyúlhat az alapjog korlátozásának eszközéhez, ha másik alapvető jog vagy szabadság védelme vagy érvényesülése, illetve egyéb alkotmányos érték védelme más módon nem érhető el. Az alapjog korlátozásának alkotmányosságához tehát szükséges, hogy a korlátozás megfeleljen az arányosság követelményeinek: az elérni kívánt cél fontossága és az ennek érdekében okozott alapjogsérelem súlya megfelelő arányban legyenek egymással. A törvényhozó a korlátozás során köteles az adott cél elérésére alkalmas legenyhébb eszközt alkalmazni.” [879/B/1992. ABh.]

Az Alkotmányból tehát levezethető a véleménynyilvánítás szabadságához való jog, azonban az adott esetben korlátozható. Ennek tárgyalása során filozofikusabb megközelítésben abból az alapvetésből kell kiindulni, hogy mindaz szabad, ami másokat nem sért vagy sérthet. Jogiasabb megközelítésben pedig abból, hogy a véleménynyilvánítás joga az alapjogok rendszerében olyan jog, amely, ellentétben az élethez vagy az emberi méltósághoz való joggal, korlátozható [30/1992 (V. 26) ABh V.1., illetve 23/1990 (X.31.) ABh. V.2.]. Szűk határok közé szorítja azonban az AB a véleménynyilvánítás szabadságának megengedett korlátozását azáltal, hogy kimondja, hogy a véleményszabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni, azaz csupán igen kevés joggal szemben szorulhat háttérbe [30/1992 (V.26.) ABh].

Az alapjogi hierarchiából következően szükségképpen háttérbe szorul a véleménynyilvánítás joga az emberi méltóság jogának sérelme esetén. Ez utóbbi alapjogból levezethető a társadalmi megbecsüléshez és önbecsüléshez való jog. Mindezekből következően a *véleménynyilvánítás jogának meg kell hátrálnia az emberi méltósághoz való jog előtt*.

2. A véleménynyilvánítás szabadságának korlátai

A véleménynyilvánítás, mint kommunikációs alapjog, szükséges és arányos mértékben korlátozható. Mint arra korábban utaltam, a büntetőjog alapvető feladata, hogy kiteljesítse és biztosítsa az emberek számára a legteljesebb szabadságot. Az alapelvek kapcsán azt emeltük ki, hogy a büntetőjognak e védelem biztosításában ultima ratio szerepe van, büntetőjogi beavatkozásra csak a legutolsó esetben, a legvégső eszközként kerülhet sor. Ennek megfelelően a jogrendszer más területe, ága is tartalmaz adott esetben megfelelő eszközt a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozásával kapcsolatban. Így a polgári jog területén a személyhez fűződő jogok védelme kiterjed a becsület és emberi méltóság, illetve a jóhírnév védelmére is (Ptk. 76. §, ill. 78. §). Ezek megsértése esetén a polgári jog szabályai szerint lehet helye akár helyreigazításnak, akár - a legsúlyosabb esetben - kártérítésnek (Ptk. 79. §, ill. 84. §).

A büntetőjogi védelmet alapvetően két törvényi tényállás biztosítja: a rágalmazás és a becsületsértés bűncselekménye.

2.1. A rágalmazás

A rágalmazás törvényi tényállását a Btk. a következők szerint határozza meg:

179. § (1) Aki valakiről, más előtt, a becsület csorbítására alkalmas tényről állít vagy híresztel, vagy ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezést használ, vétséget követ el, és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) A büntetés két évig terjedő szabadságvesztés, ha a rágalmazást

a) aljas indokból vagy célból,

b) nagy nyilvánosság előtt,

c) jelentős érdekséreelmet okozva

követik el.

1. A *becsület* az emberi méltósághoz való jogból vezethető le, s az emberről, annak tulajdonságairól, magatartásairól a társadalmi környezetében kialakult kedvező értéktételeket jelenti. Becsülete minden élő természetes személynek, létező jogi személynek, illetve bizonyos esetben jogi személyiséggel nem rendelkező személyösszességeknek is van. Ez utóbbi esetén azonban feltétel az, hogy olyan kollektív társadalmi kötelezettséggel rendelkezzen, amely teljesítése megalapozza a társadalmi megbecsülését.

2. A rágalmazás *sértettjének konkrét* és határozottan azonosítható személynek kell lenni. Nem feltétlenül szükséges a sértett név szerinti megnevezése, az azonban igen, hogy a megjelölés vagy körülírás ne csak általánosságban tett kijelentés, hanem olyan legyen, amelyből a sértett személye határozottan felismerhető.

3. A bűncselekmény *elkövetési magatartásai* a becsület csorbítására alkalmas tény állítása, híresztelése, illetve az ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használata.

Tényállítás alatt azt értjük, amikor az elkövető személyes tudomáson, meggyőződésen alapulón közöl tényeket másokkal.

Tény híreszteléséről akkor beszélünk, amikor az elkövető mások tényállítását, közlését továbbítja. Például ha az elkövető azt mondja, hogy „azt beszélik, hogy X.Y. lopott a vállalatnál”.

Tényre közvetlenül utaló kifejezés használata akkor valósul meg, amikor az elkövető nem tényeket állít, hanem olyan kifejezéseket használ, amelyről valamely meghatározott tényre lehet következtetni. Például ha miután egy vállalatnál lopások történtek, és az elkövető akkor, amikor a sértett belép a helyiségbe, azt mondja, hogy „megjött a vállalat szarkája”.

Mindhárom elkövetési magatartás megnyilvánulhat szóban vagy írásban, adott esetben képes ábrázolással is. Fontos azonban, hogy az elkövetési magatartások *más előtt* történjenek, és *alkalmasak legyenek a becsület csorbítására*. Az előbbivel kapcsolatban az emelendő ki, hogy a sértettnek nem szükségképpen kell jelen lennie az elkövetési magatartás kifejtésekor. Az utóbbival kapcsolatban pedig azt kell kiemelni, hogy az alkalmasságot objektíve kell vizsgálni, és nem a sértett szubjektuma felől.

4. Az említett elkövetési magatartások csak akkor valósíthatnak meg bűncselekményt, ha azok egyszersmind jogellenesek is. A *jogellenességet kizáró okok* kapcsán láttuk, hogy bizonyos esetben a különböző jogok gyakorlása, illetve kötelezettségek teljesítése során kifejezett vélemény kizárja a cselekmény jogellenességét. Így például a hivatalos személyeket terhelő feljelentési kötelezettség, vagy a tanúzási, illetőleg szakértői kötelezettség teljesítése, illetve a peres feleknek vagy azok jogi képviselőinek tényelődásaival kapcsolatos esetek (kivéve természetesen, ha ezek szükségtelen, gyalázkodó tényállításokat tartalmaznak). Szintén kizárja a cselekmény jogellenességét a nyilvános bírósági tárgyalásról a sajtóban közölt tudósítás, amennyiben az a tárgyalás anyagát - lényegét illetően - objektíven és hűen közli. Végül kizárja a cselekmény jogellenességét a tudományos vagy művészeti alkotásról készült kritika (kivéve, ha a szerző vagy mások személye elleni szükségtelenül sértő, becsmérő tényállításokra irányul), illetve a politikai életben tett tárgyszerű ténymegállapítások, bírálatok is.

5. A bűncselekmény *elkövetője* tettesként bárki lehet (közönséges bűncselekmény), azonban az elkövetési magatartás kifejtése *csak szándékos* elkövetés esetén képez bűncselekményt. Ezzel kapcsolatban az emelendő ki, hogy a tények valóságtudata, vagyis az, hogy az elkövető az állított tény valóságát, avagy valótlanágát ismerte-e, közömbös. Szintén közömbös az, hogy az elkövető a tények valósága, valótlanága tekintetében tévedésben volt-e.

6. A bűncselekmény *minősítő körülményei* az aljas indokból vagy célból; a nagy nyilvánosság előtt történő, illetve a jelentős érdeksérelmet okozó elkövetés.

Az indok vagy cél akkor minősül aljasnak, ha az társadalomban uralkodó erkölcsi felfogás szerint súlyosan elítélendő, így például a bosszú, az irigység, az önzés vagy a karrierizmus által motivált rágalalmazás.

Nagy nyilvánosságról akkor van szó, ha a rágalalmazás az elkövetés időpontjában jelen levő nagyobb számú olyan személy előtt valósul meg, akiknek létszáma egyszerű ránézéssel nem állapítható meg, avagy fennáll a lehetősége annak, hogy a tényközlésről nagyobb, vagy előre meg nem határozható számú személy szerez tudomást. A Btk. 137. §-ának 12. pontja értelmében nagy nyilvánosságon a bűncselekménynek a sajtó, egyéb tömegtájékoztatói eszköz, sokszorosítás, illetőleg elektronikusan rögzített információ távközlő hálózaton való közzététele útján történő elkövetését is érteni kell.

A jelentős érdeksérelme mint minősítő körülmény akkor valósul meg, ha a rágalalmazás a sértett jelentős személyi vagy egzisztenciális, illetve vagyoni érdekeit komoly mértékben hátrányosan érinti. Így például, ha annak következtében elveszti munkahelyét, tudományos megbecsülését, vagy ha felbomlik a házassága, nem jönnek létre jelentősebb üzleti szerződései, stb.

7. Végül kiemelendő, hogy rágalmazás miatt büntetőeljárás csak *magánindítvány* előterjesztése alapján indulhat. A magánindítvány előterjesztésére alapvetően a sértett jogosult, azonban ha sértett korlátozottan cselekvőképes, a magánindítványt törvényes képviselője is, ha pedig cselekvőképtelen, kizárólag a törvényes képviselője terjesztheti elő. Ezekben az esetekben a magánindítvány előterjesztésére a gyámhatóság is jogosult.

2.2. A becsületsértés

A becsületsértés törvényi tényállását a Btk. a következők szerint határozza meg:

180. § (1) Aki a 179. § esetén kívül mással szemben

a) a sértett munkakörének ellátásával, közmegbízatásának teljesítésével vagy közérdekű tevékenységével összefüggésben,

b) nagy nyilvánosság előtt

a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ, vagy egyéb ilyen cselekményt követ el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a becsületsértést tettelesen követi el.

1. A törvényi tényállásból is kitűnően, a becsületsértés alapvetően kisegítő jellegű tényállás: akkor valósulhat meg, amennyiben a cselekmény nem minősül rágalmazásnak. Akárcsak a rágalmazás, a becsületsértés is az emberi méltósághoz való jogot részesíti büntetőjogi védelemben.

2. A bűncselekmény *passzív alanya (sértettje)* ugyanaz a személyi kör lehet, mint a rágalmazás esetén.

3. A bűncselekmény elkövetési magatartásai: a becsület csorbítására alkalmas kifejezés használata, az egyéb ilyen cselekmény elkövetése.

A becsület csorbítására minden olyan kifejezés alkalmas, amely az emberi méltóságot sérti. Ennek nem kell sem tényre, sem meghatározott eseményre utálnia, megvalósul a bűncselekmény például olyan kifejezés használatával, amely a sértett testi vagy szellemi képességeire (például nyomorék, idióta, stb.), jellembeli tulajdonságaira (például iszákos, hazudozó) utal. Ez a bűncselekmény is elkövethető szóban, írásban, de akár rajzos ábrázolással is.

A becsület csorbítására alkalmas egyéb cselekmény alatt minden olyan cselekményt érteni kell, amely - az előző elkövetési magatartáson kívül - megszégyenítő, lealacsonyító, megalázó jellegű. Ilyennek minősül például a nyomorék ember utánzása, kigúnyolása, vagy adott esetben a fintorgás.

4. E két elkövetési magatartás kifejtése csak akkor minősül bűncselekménynek, ha azok a törvény által meghatározott körülményekkel járnak együtt. E körülmények:

- a sértett munkakörének ellátásával, közmegbízatásának teljesítésével vagy közérdekű tevékenységével összefüggésben történő, vagy
- a nagy nyilvánosság előtti elkövetés.

E körülmények hiányában *szabálysértés* valósul meg. (Aki mással szemben a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ vagy egyéb ilyen cselekményt követ el, ötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható [a szabálysértésekről szóló 1999. évi LXIX. törvény 138. § (1) bek.]

5. A bűncselekmény *elkövetője* tettesként bárki lehet (közönséges bűncselekmény), azonban az elkövetési magatartás kifejtése *csak szándékos* elkövetés esetén képez bűncselekményt.
6. Becsületsértés miatt büntetőeljárás csak *magánindítvány* előterjesztése alapján indulhat.

2.3. A valóság bizonyítása

A Btk. 182. §-ának (1) és (2) bekezdése értelmében rágalmazás és becsületsértés miatt nem büntethető az elkövető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény valónak bizonyul. A valóság bizonyításának továbbá akkor van helye, ha a tény állítását, híresztelését, illetve az arra közvetlenül utaló kifejezés használatát a közérdek vagy bárkinek a jogos érdeke indokolta.

A valóság bizonyítására csak tényállítás esetén, és csak közérdekből, illetve valaki jogos magánérdekéből kerülhet sor. *Közérdek* alatt érteni kell mindent, ami az államot, a társadalmat, azok intézményeit, illetve az egyes jogi személyeket, vagy jogi személyiséggel nem rendelkező személyösszességet érint. A *jogos magánérdek* a természetes személy személyi, családi, vagy vagyoni viszonyait érintheti.

A valóság bizonyítása akkor sikeres, ha a bizonyított tény az állított tényben foglalt sértés súlyának megfelelően fő vonásokban valónak bizonyult. (Például ha a rágalmazás során a vádlott azt állította, hogy a magánvádló sértett bűnöző, mert 200.000 Ft értékű dolgot ellopott a vállalatától, a valóság bizonyítása során pedig az bizonyult valónak, hogy nem 200.000, hanem 50.000 Ft értékű dolgot nem ellopott, hanem elsikkasztott, a valóság bizonyítása sikeresnek tekinthető.

Végül az emelendő ki, hogy a valóság bizonyításának elrendelésére az ügyben eljáró bíróság jogosult és egyben köteles is. Annak nem feltétele tehát, hogy bárki erre irányuló nyilatkozatot terjesszen elő.

FELHASZNÁLT ÉS AJÁNLOTT IRODALOM

- Acquinói Szent Tamás*: Summa theologiae. Marietti. Taurini - Romae, 1952
- A Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyve*. KJK. Bp., 1962
- Angyal Pál*: A becsület védelméről szóló 1914:XLI. t.-cikk. Athenaeum. Bp.
- Angyal Pál*: A magyar büntetőjog tankönyve. 1909
- Angyal Pál - Isaák Gyula*: Büntető Törvénykönyv. Grill. Bp., 1937
- Angyal Pál - Degré Miklós*: Anyagi és alaki büntetőjog. Bűnügyi Szemle. Pécs, 1917
- Arisztotelész*: Politika. Gondolat. Bp.
- Balogh Elemér*: Reformkori büntetőjogunk „bűncselekmény-fogalma”. In: Acta Jur. et Pol. Szeged. 1996. 23 - 34. p.
- Balogh István*: Az igazságosságelméletek megalapozás-problémája. In: Társadalomkutatás. 2004. 4. sz. 379 - 425. p.
- Bánáti János - Belovics Ervin - Csák Zsolt - Sinku Pál - Tóth Mihály - Varga Zoltán (szerk. Tóth Mihály)*: Büntető eljárásjog. HVG-ORAC. Bp., 2003
- Bárd Károly - Geller Balázs - Ligeti Katalin - Margitán Éva - Wiener A. Imre (szerk. Wiener, A. Imre)*: Büntetőjog. Általános rész. KJK-KERSZÖV. Bp., 2002
- Báttaszéki Lajos*: Büntethető-e, ki beszámíthatatlan elméleti állapotban levő egyént büntény elkövetésére fölbujt? In: Ügyvédek Lapja. 1891 .3 - 4. p.
- Beccaria, Cesare*: A bűnökről és büntetésekről. Eötvös József Könyvkiadó. Bp., 1998
- Belánszki Gyula*: A politikai diszkrimináció és az ún. „gyűlöletbeszéd” jogi természetéről. In: Az egyenlő bánásmód elvének és a hátrányos megkülönböztetés tilalmának jogi szabályozása. Nemzetközi konferencia, Budapest, 2001. december 6-7. Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogok Országgyűlési Biztos. Budapest, 2002
- Benedek Ferenc*: A felbujtó és a bűnség a római büntetőjog forrásaiban. In: Tanulmányok Dr. Molnár Imre 70. születésnapjára. Acta Jur. Et Pol. Szeged. 2004. 45 - 59. p.
- Berkes György - Kiss Zsigmond - Kónya István - Molnár Gábor - Rabóczki Ede*: Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára. 2. kiadás. HVG-ORAC. Bp., 2004
- Békés Imre - Szalma László*: Magyar büntetőjog I. Általános rész. BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség. Bp., 1973
- Békés Imre - Földvári József - Gáspár Gyula - Tokaji Géza (szerk. Földvári József)*: Magyar büntetőjog. Általános rész. BM. Bp., 1980
- Békés Imre*: A bűncselekmény és az elkövető. In: A Büntető Törvénykönyv magyarázata. KJK. Bp., 1986
- Békés Imre (szerk.)*: Büntetőjog. Általános rész. HVG-ORAC. Bp., 2003
- Blaskó Béla*: Magyar büntetőjog. Általános rész. Rejtjel. Bp., 2002
- Bouzat, Pierre - Pinatel, Jean*: Traité de droit pénal et de criminologie. Tome I. Dalloz. Paris, 1963

- Carrara Ferenc*: A büntető jogtudomány programja. MTA. Bp., 1878.
- Chauveau, Adolphe - Hélie, Faustin*: Théorie du Code pénal. Tome I. Paris, 1887.
- Chauveau Adolphe - Faustin Hélie*: A Code pénal 59. cikke és a személyes körülmények kérdése. (ford. és előszó: Mészáros Ádám) in: Jogtörténeti szemle. 2005. 1. sz. 46 - 51. p.
- Cséka Ervin - Fantoly Zsanett - Kovács Judit - Lőrinczy György - Vida Mihály*: A büntető-eljárási jog alapvonalai. I-II. kötet. Bába. Szeged, 2004
- Diószdi György*: A római jog világa. Gondolat. Bp., 1973
- Edvi Illés Károly*: A büntetőtörvénykönyv magyarázata. Révai Testvérek. Bp., 1894
- Edvi Illés Károly - Gyomai Zsigmond*: Csemegi Károly művei. 2. kötet. Franklin-társulat. Bp., 1904
- Farkas Ákos - Róth Erika*: A büntetőeljárás. KJK-KERSZÖV. Bp., 2004
- Fayer László*: A magyar büntetőjog kézikönyve. Franklin-társulat. Bp., 1895.
- Fayer László*: 1843-ik évi Magyar Törvénykönyvi Jegyzet. Kugler Adolf Pesti könyvtár. 1865
- Finkey Ferenc*: A magyar büntetőjog tankönyve. Grill. Bp., 1909
- Földesi Tamás*: Az akaratszabadság problémája. Gondolat. Bp., 1960
- Földvári József*: Magyar büntetőjog. Általános rész. Osiris. Bp., 2002
- Freud, Sigmund*: Az őszilami és az én. Hatágú Síp Alapítvány. 1991
- Freud, Sigmund*: Pszichoanalízis. Kossuth. Bp., 1990
- Garçon, Émile*: Code pénal annoté. Sirey. Paris, 1952
- Garçon, Maurice*: Défense de la liberté individuelle. Librairie Arthème Fayard. Paris, 1957
- Gecse Gusztáv*: Van-e túlvilág. Kossuth. Bp., 1963
- Gropp, Walter*: Strafrecht. Allgemeiner Teil. Springer. 2001
- Grotius, Hugo*: A háború és béke jogáról. Pallas Stúdió - Attraktos Kft. Bp., 1999
- Györgyi Kálmán*: A büntető törvénykönyv új általános része a Német Szövetségi Köztársaságban. In: Acta Facultatis Pol-Iur. Universitatis Sc. Budapestinensis. Tomus XIII. ELTE ÁJTK. Bp., 1971. 63 - 107. p.
- Halász Sándor (szerk.)*: A Büntető Törvénykönyv kommentárja. KJK. Bp., 1968
- Halmai Gábor - Tóth Gábor Attila (szerk.)*: Emberi jogok. Osiris. Bp., 2003
- Hamza Gábor - Kállay István*: De diversis regulis iuris antiqui. A Digesta 50. 17. regulái (latinul és magyarul). Tankönyvkiadó. Bp. 1987
- Hart, H.L.A*: Jog, szabadság, erkölcs. Osiris. Bp., 1999
- Heller Erik*: A magyar büntetőjog tankönyve. Szent István Társulat. Szeged, 1931
- Heller Erik*: A magyar büntetőjog általános tanai. Grill. Bp., 1945
- Hollán Miklós*: Társas elkövetői minőség és büntetőjogi felelősség. in: Békés Imre ünnepi kötet. (szerk. Gellér Balázs) ELTE ÁJTK. Bp., 2002

- Horváth Tibor - Kereszty Béla - Maráz Vilmosné - Nagy Ferenc - Vida Mihály: A magyar büntetőjog különös része. (szerk. Nagy Ferenc). Korona. Bp., 1999*
- Isaák Gyula: Büntető törvénykönyv. Grill. Bp., 1926*
- Isaák Gyula: Büntető törvénykönyv. Grill. Bp., 1928*
- Jakucs Tamás (szerk.): A büntetőeljárás törvény magyarázata. KJK-KERSZÖV. Bp., 2003*
- Kant, Immanuel: Prekritikai írások. Osiris. Bp., 2003*
- Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. Gondolat. Bp., 1991*
- Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikája. Gondolat. Bp., 1991*
- Kant, Immanuel: A gyakorlati ész kritikája. Gondolat. Bp., 1991*
- Kádár Miklós - Kálmán György: A büntetőjog általános tanai. KJK. Bp., 1966*
- Kelsen, Hans: Tiszta jogtan. Rejtjel. Bp., 2001*
- Király Tibor: Az 1878. évi büntető törvénykönyv. In: Magyar Jog 1979. 7. sz. 592 - 603. p.*
- Király Tibor: Büntetőeljárás jog. 3. átdolgozott kiadás. Osiris, Bp., 2003*
- Kiss Zsigmond: Az okozati összefüggés aktuális problémái. In: A közlekedési jogalkalmazás egyes kérdései. 1998. 32 - 38. p.*
- Kukorelli István (szerk.): Alkotmánytan. Osiris. Bp., 1998*
- László Jenő (szerk.): A Büntető Törvénykönyv magyarázata. KJK. Bp., 1986*
- László Jenő (szerk.): Az 1978. évi IV. törvény (Btk.) előkészítése. Igazságügyi Minisztérium Tudományos és Tájékoztatási Főosztály. Bp., 1984*
- Losonczy István: A tettesség és részesség a büntetőjog rendszerében. KJK. Bp., 1966*
- Lukács Tibor: A bűn és a büntetés. Minerva. Bp., 1980*
- Lőw Tóbiás (szerk.): A magyar büntető törvénykönyv és teljes anyaggyűjteménye. Pesti könyvnyomda-részvény-társaság. Bp., 1881*
- Mezger, Edmund: Strafrecht. Duncker&Humblot. München und Leipzig, 1931*
- Mezey Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Osiris. Bp., 2003*
- Mészáros Ádám: Jogfilozófia és igazságosság a büntetőjogban. Az in dubio mitius elve. In: Acta Publ. doct. jur. Tomus IV. Szeged, 2004. 391 - 413. p.*
- Mészáros Ádám: Akaratszabadság a büntetőjogban és annak a bűnrészességgel kapcsolatos összefüggései. In: Kontroll. Jogtudományi folyóirat. 2004/1. sz. 30 - 47. p.*
- Mészáros Ádám: Az általános tettesfogalom jelene és jövője. In: Társadalomkutatás. 2004. 4. sz. 453 - 467. p.*
- Mészáros Ádám: A részesség. In: Tudományos Diákköri Szemle 2003. Nyitott Könyv. 2003. 252 - 310. p.*
- Mészáros Ádám: A részesség járulékoságának és a részesek büntetésének törvényi szabályozásáról de lege ferenda. In: Büntetőjogi kodifikáció. 2003/4. sz. 29 - 33. p.*
- Mészáros Ádám: La complicité en droit pénal hongrois. In: Revue de Science criminelle et de droit pénal comparé. 2005/2. 265 - 272. p.*

- Mészáros Ádám*: A személyes tulajdonságok tana a francia büntetőjogban. In: Acta Publ. doct. jur Szeged. Tomus III. 125- 141. p.
- Mészáros Ádám*: A rasszizmus elleni büntetőjogi fellépés lehetőségei, különös tekintettel az Interneten történő elkövetés problematikájára. In: Jogelméleti Szemle. 2003/4. szám (<http://jesz.ajk.elte.hu/meszaros16.html>)
- Molnár Imre*: Büntető- és büntetőeljárásjogi alapelvek római jogi előzményei. In: Acta Jur. et Pol. Szeged. 1996. 167 - 182. p.
- Molnár Imre*: A császárkori Róma büntetési rendszere. In: Acta Jur. et Pol. Szeged. 365 - 383. p.
- Molnár Imre*: Egyes büntetőjogi törvényi tényállások az ókori Rómában és hatályos jogunkban. In: Acta Jur. et Pol. Szeged. 2002. 297 - 305. p.
- Molnár Imre*: Tényálladék az ókori Róma büntetőjogában. In: Acta Jur. et Pol. Szeged. 201 - 207. p.
- Montesquieu, Charles-Louis*: A törvények szelleméről. Osiris. Bp., 2000
- Moór Gyula*: A jogbölcselet problémái. Hatágú Síp Alapítvány. Bp., 1992.
- Moór Gyula*: Bevezetés a jogfilozófiába. Pfeifer Ferdinánd (Zeidler testvérek) Nemzeti Könyvkereskedésének Kiadása. Bp., 1923
- Nagy Ferenc*: A magyar büntetőjog általános része. Korona. Bp., 2004
- Nagy Ferenc*: A bűnösségen alapuló felelősség elvéről. In: Tokaji Géza emlékkönyv. Szeged, 1996. 183 - 195. p.
- Nagy Ferenc*: A nullum crimen/nulla poena sine lege alapelvről. In: Magyar Jog. 1995. 5. sz. 257 - 270. p.
- Nagy Ferenc*: A büntethetőségi akadályok szabályozása az új Büntető Törvénykönyvben, különös tekintettel a jogellenességet kizáró okokra. In: Büntetőjogi Kodifikáció. 2001. 1. sz. 26 - 32. p.
- Németh Péter (szerk.)*: Büntető jog tára. Büntetőjogi döntések, rendeletek és értekezések gyűjteménye. VII. kötet. Khór és Wein. Bp., 1884
- Paine, Thomas*: Az ember jogai. Osiris - Readers International. Bp., 1995
- Pázsit Veronika*: Tájékoztató a Kodifikációs bizottság üléseiről. In: Büntetőjogi Kodifikáció. 2001. 1. sz. 33. p., 2001. 2. sz. 33. p., 2003. 1-2. sz. 68 - 69. p., ill. 2003. 3. sz.
- Pintér Jenő (szerk.)*: Büntetőjog. Általános rész. II. kötet. Kézirat. Tankönyvkiadó. Bp., 1977
- Planck, Max*: Válogatott tanulmányok. Az új fizika világgépe. Gondolat. Bp., 1982
- Platón*: Gorgiasz. Atlantisz. Bp., 1998
- Platón*: Phaidrosz. Ikon. 1994
- Platón*: Nagyobbik Hippiász, Kisebbik Hippiász, Lakhész, Lüsizsz. Atlantisz. Bp., 2003
- Platón*: Philébosz. Atlantisz. Bp., 2001
- Platón*: Ión, Menexenosz. Atlantisz. Bp., 2000
- Platón*: Az állam. Lazi Bt. Szeged. 2001
- Platón*: Kritón. In: Platón válogatott művei. Európa Könyvkiadó. 1983. 127 - 146. p.

- Pradel, Jean*: Droit pénal général. Cujas. Paris, 1995
- Radbruch, Gustav*: Törvényes jogtalanság és törvényfeletti jog. In: Varga Csaba (szerk.): Jog és filozófia. Antológia a XX. század jogi gondolkodása köréből. Szent István Társulat. Bp., 2001. 229 - 238. p.
- Russel, Bertrand*: A nyugati filozófia története. Göncöl. 1994
- Sajó András*: „... A faji gyűlölet igazolása büntetendő”. In: Fundamentum. 2004/4. 27-28. p.
- Sándorfy Kamill*: Törvényalkotásunk hőskora. Az 1825-1848. évi reformkorszak törvényeinek története. Efo. Bp., 2001
- Schnierer Aladár*: A büntettekről és vétségekről szóló magyar büntető-törvény magyarázata. Franklin-Társulat. Bp., 1881
- Stefani, Gaston - Levasseur, Georges - Bouloc, Bernard*: Droit pénal général. Dalloz. Paris, 1997
- Szabó András*: Alkotmány és büntetőjog. In: Van és legyen a jogban. Tanulmányok Peschka Vilmos 70. Születésnapjára. KJK-MTA JTI. Bp., 1999. 305-319. p.
- Szent Ágoston vallomásai*. Szent István Társulat. Bp., 2002
- Takács Péter*: A helyes jog. In: szabó Miklós (szerk.): Jogbölcseleti előadások. Bíbor. Miskolc, 1998. 75 - 110. p.
- Takács Péter*: Jog és igazságosság. In: szabó Miklós (szerk.): Jogbölcseleti előadások. Bíbor. Miskolc, 1998. 163 - 195. p.
- Tatics Péter - Sándor Aladár*: Összefoglaló döntvénykönyv. Grill. Bp., 1910
- Teillot, Line - Urbansky, Pascale*: Droit pénal général. Bréal, 2002
- Tokaji Géza*: A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban. KJK. Bp., 1984
- Turgonyi Zoltán*: A filozófia alapjai és történetének vázlata. Egyházforum Alapítvány. Bp., 1993
- Vámbéry Rusztem*: Büntetőjog. Grill. Bp., 1913
- Wessels, Johannes - Beulke, Werner*: Strafrecht. Allgemeiner Teil. C.F. Müller Verlag. Heidelberg, 2004
- Wiener A. Imre*: Büntetőpolitika - büntetőjog. In: Büntetendőség büntethetőség. Büntetőjogi tanulmányok. MTA ÁJI - KJK-KERSZÖV. Bp., 2000
- Wiener A. Imre*: Elméleti alapok a büntetőtörvény általános része kodifikálásához. MTA. Bp., 2000
- Wiener A. Imre*: A Btk. általános része de lege ferenda. MTA. JTI. Bp., 2003
- Wlassics Gyula*: A tettesség és a részesség tana. MTA. Bp., 1893
- Zlinszky János*: Római büntetőjog. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp., 1991